

YÂDINDA MI O GÜNLER?

1930-1950 Yılları Arasında Yayımlanan Hatıratlarda
Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat

İBRAHİM ÖZEN

[Twitter](#) [Instagram](#) [Facebook](#) / otukennesriyat

YAYIN NU: 1981
KÜLTÜR SERİSİ: 1075

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-534-5

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: [0212] 251 03 50

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Son Okuma: Tuğba Özen

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: Çınar Matbaacılık ve Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han Nu: 34 K: 5
Bağcılar-İstanbul
Tel: [0212] 628 96 00
Sertifika Nu: 45103

İstanbul - 2023

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınvinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İbrahim Özen: 1987 yılında İzmir’de doğdu. İlk ve orta öğretimi burada tamamladı. Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden 2009 yılında mezun oldu. Aynı üniversitenin çatısı altında 2011 yılında “Edebiyat Tarihlerinin Yeni Türk Edebiyatına Yaklaşımı” başlıklı teziyle yüksek lisans; 2016 yılında “Hatıratlarda Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat [1930–1950]” başlıklı teziyle doktora eğitimini tamamladı. Ebubekir Hazım Tepeyran’ın *Eski Şeyler* adlı hikâye kitabını günümüz Türkçesine aktardı. Mahmut Yesari’nin gazete ve dergi sayfalarında kalan hatıralarını *Bâbüâli’den Son Selâm* başlığıyla kitaplaştırdı. Peşi sıra Burhanettin Tepsi’nin (*Bir Aktörün Hatıraları-Silvain’in Şakird-i Marifeti*), Suphi Nuri İleri’nin (*Gazetecilik Hatıralarım*), Aziz Samih İlder’in (*Trablusgarp Harbi’nin Gizli Cephesi*), Naşit Özcan’ın (*Komik-i Şehir Naşit Efendi*) ve Hüseyin Suat Yalçın’ın (*Hem Hatırlar Hem Gülerim*) hatıralarını yayımladı. 1940’ların züppelik modası olan bobstillerle ilgili *Kısa Pantol Bol Caket Bobstile Maşallah* [2021] adlı araştırma inceleme kitabını yazdı. Hatırat, biyografi, günlük ve gezi yazısı gibi otobiyografik türler, Cumhuriyet dönemi süreli yayınları, modern Türk romanı ve öyküsü çalışma alanları arasındadır. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı alanında doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	11
GİRİŞ: HATIRAT HAKKINDA	15
Hatıratın Kısa Tarihçesi.....	15
Hatıratın Genel Özellikleri	17
Hatıratın Diğer Türlerle İlişkisi.....	29
Hatırat ve Günlük	29
Hatırat ve Otobiyografi.....	32
Hatırat ve Gezi Yazısı.....	34
Hatırat ve Biyografi.....	35
Hatırat ve Kurmaca Metinler	38
Hatıratın Tarih ve Edebiyat Araştırmalarındaki Yeri	42

BİRİNCİ BÖLÜM HATIRATIN İZİNDE SİYASİ TARİH

II. Abdülhamid Dönemi	55
II. Abdülhamid'in Hususi Hayatı	55
Bir Mizaç Özelliği: Vehim.....	60
Hafiyeye ve Jurnal.....	64
Toplumda Hafiyeye ve Jurnal Korkusu	69
Jurnallerin Sonucu: Sorgu-Hapis-Sürgün	73
Hafiyeye Gölgesinde Eğitim	78
II. Meşrutiyet'in İlanı İçin Yapılan Gizli Faaliyetler	82
II. Meşrutiyet Dönemi	88
II. Meşrutiyet'in İlanı.....	88
31 Mart Vakası.....	101
Trablusgarp Savaşı.....	112
Balkan Savaşı	116
Siyasi ve Askeri Yönü.....	123
Yaralı ve Hasta Askerler, Rumelili Aileler	129
Bâbüalî Baskını.....	134
Mahmut Şevket Paşa Suikastı	138

I. Dünya Savaşı	138
Savaşa Katılma Süreci	138
Cephelerdeki Mücadele	145
Çanakkale Cephesi	145
Kafkas Cephesi	150
Sina-Filistin Cephesi	153
Irak Cephesi	155
Savaşın Ekonomik Cephesi	164
Mütareke Dönemi ve Milli Mücadele	177
İşgal Yıllarında İstanbul	177
Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı	191
Erzurum ve Sivas Kongreleri	194
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı	200
Milli Mücadele İçin Çalışan Gizli Teşkilatlar	202
İzmir'in Kurtuluşu	206
Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ankara	208
Türkiye Cumhuriyeti	212
Atatürk ve İnkılaplar	212
Atatürk'ün Mizacı	212
Atatürk'ün Sofrası	220
İnkılap Hatıraları	225
Cumhuriyet'in İlanı	227
Şapka İnkılabı	230
Harf İnkılabı	232
Tarih Çalışmaları	236
Dil Çalışmaları	239
Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri	243
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	243
Serbest Cumhuriyet Fırkası	245

İKİNCİ BÖLÜM

HATIRAT VE EDEBİYAT

Edebî Dönemler ve Topluluklar	253
Edebiyat-ı Cedide Topluluğu	253
Fecr-i Âtî Encümeni	264
Millî Edebiyat Hareketi	270
Nâyiler Hareketi	274
Yedi Meşale Hareketi	277
Garip Hareketi	280

Edebiyat ve Sansür.....	282
II. Abdülhamid Dönemi	283
II. Meşrutiyet Dönemi	300
Mütareke Dönemi.....	307
Atatürk Dönemi	319
İsmet İnönü Dönemi.....	321
Ediplerin Kavga ve Dostlukları.....	329
Polemikler ve Tartışmalar	329
Dostluklar.....	341
Kırılğan ve Öfkeli Kişilikler	352
Edebî Mahfiller	361
Evler- Salon Toplantıları.....	361
Kıraathaneler-Kahvehaneler.....	379
Lokantalar, Meyhaneler, Pastaneler ve Oteller	389
İdari Merkezler	392
Sanatkarların Hatıralarına Yansıyan Edebî Eserleri	397
Edebî Eserlerin Yazılış Hikâyesi	397
Edebî Eserleri Tanıtma ve Açıklama Gayreti	410
Edebî Eserlerin Yazılış Süreci	416
Edebî Eserlerin Yayınlanma Süreci	420

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HATIRATA YANSIYAN SOSYAL HAYAT

Eğlence Hayatı	427
Ramazan Eğlenceleri.....	427
Bayramlar	435
Sünnet Düğünleri.....	437
Evlilik Merasimleri.....	441
Hidirellez.....	444
Çilehane Bayramı (Ot Toplama Merasimi)	446
Hamamlar.....	447
Saray Etrafında Merasimler.....	450
Tenezzüh ve Eğlence Yerleri	461
Tepebaşı Bahçesi- Taksim Bahçesi.....	461
Göksu Deresi.....	464
Kâğıthane Tepesi	469
Boğaziçi Âlemleri	471
Alemdağı ve Kayışdağı Piknikleri	477
Diğer Eğlence Yerleri	479

Okul ve Eğitim	483
Merasimler	483
Öğrenci Gözüyle Eğitime Yönelik Eleştiriler.....	490
Aile Hayatı	498
Ev Düzeni	498
Akşam Sohbetleri.....	500
Misafirlikler	503
Kadının Toplumdaki Yeri	506
Osmanlı Devleti'nde Türk Kimliği	511
Ulaşım Araçları	517
SONUÇ.....	523
KAYNAKLAR.....	533
DİZİN	573

SUNUŞ

Hatırat, yaşıanan ve şahit olunan olayların anlatıldığı ben merkezli bir edebî türdür. Hatıratı günlük, biyografi, otobiyografi ve gezi yazısı gibi diğer otobiyografik türlerden ayıran özelliklerden biri, yazarın kendisi kadar yaşıanan hayata dikkatidir. Daha açık ifadeyle maziye yönelen hatırat yazarı, kendi bakış açısıyla devrinin tanıklığını yapar. Bu durum hatıratın askerî, siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel ve edebî hadiselerle ışık tutmasına olanak sağlar. Hatıratın bahsi geçen yönü bir dönem, olay yahut şahsiyetle ilgili türü merkeze alarak yapılan çalışmalara kapı aralar.

Hatıratlarla ilgili bu çalışma bir doktora tezi olarak hazırlandı. Çalışma kapsamında 1930-1950 yılları arasında kitaplaşan, gazete ve dergi sayfalarında kalan hatıratlar tarandı. Hatıratların içeriğine bağlı olarak II. Abdülhamid döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına uzanan bir dönem incelendi. Çalışma; siyasi, sosyal, kültürel ve edebî hayata yönelik topluma mâl olmuş şahsiyetleri, olayları ve meseleleri, tarihî gerçekliğe bağlı kalarak bizzat yaşayanların ve işitenlerin bakış açılarıyla değerlendirme amacı taşımaktadır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde hatırat türünün özellikleri, diğer otobiyografik türlerden ayrılan belirgin yönleri, kurmaca metinlerle bağı, tarih ve edebiyat araştırmalarındaki yeri üzerinde duruldu. Siyasi tarihe ayrılan birinci bölümde tarih kaynaklarındaki kronolojik bilgi; yazarların şahitliği, onların dönem, olay ve şahsiyetlere yönelik yorum ve değerlendirmeleriyle anlatıldı, böylelikle tarihin seyri hatıratlardan takip edildi. İkinci bölüm dönem ve topluluklar, sansür, kavga ve dostluklar, mahfiller, edebî eser hikâyeleriyle edebiyata ayrıldı. Edebî hatıraların rol sahibi olduğu bu bölümde şair ve yazarların sanat maceraları ve edebiyat ortamları kendi şahitlikleriyle anlatılmaya çalışıldı. Üçüncü bölüm toplum ve kültür hayatıyla ilgilidir. Hatırat içerikleri dolayısıyla Os-

manlı Devleti'nin son dönemiyle sınırlı olan bu bölümde eğlence, mekân, okul, aile, kadın, Türk kimliği ve ulaşım gibi hayatın içinden meselelere dikkat çekildi.

Hatıratlarda taraflı anlatım, abartma, çarpıtma, önemsiz hâle getirme gibi tarihî gerçeklikten saptıracak şahsilik ön plandadır. Dolayısıyla hatıratlarda yer alan bilgiler, bir hadiseyi tek başına açıklamak için yeterli değildir. Diğer kaynaklarla yapılacak karşılaştırma ve doğrulamalar zaruridir. Bu sebeple çalışmada iki aşamalı teyit işleminden oluşan bir yöntem uygulandı. Öncelikle çalışmaya konu olan meseleler aynı konuya değinen hatırat yazarlarının bakış açılarıyla anlatıldı, böylelikle yazarların ortak ve farklı görüşleri ön plana çıkarıldı. Daha sonra yazarların verdiği bilgiler konuyla ilgili kitap, makale ve ansiklopedi maddeleriyle teyit edildi. Bu yöntem aracılığıyla hem yazarların bakış açıları, fikirleri ve değerlendirmeleri tespit edildi hem de türün güvenilirliği sorgulandı.

Hatırat türüyle alakalı şimdiye kadar bir hayli çalışmaya imza atılmıştır. Akademik düzeydeki bu çalışmaları iki başlık altında toplamak mümkündür. Birinci başlıktaki çalışmalar, edebî bir tür olarak hatıratın özelliklerine yöneliktir. Bu amaçla hatırat bibliyografyaları hazırlanmış; türün tarihçesi, özellikleri, diğer otobiyografik türlerle ilişkisi, yazılma amacı gibi kapsam ve sınırlılık çizen çalışmalar yapılmıştır. İkinci tür çalışmalarda askerî, siyasi, edebî bir dönem, olay ya da şahsiyet hatıratlara yansıyan yönüyle incelenmiştir. Bu çalışma ise yirmi yıllık bir süre zarfında yayımlanan hatıratların bütününe yöneliktir. Ayrıca bir şahsiyet, savaş, siyasi vaka gibi tek bir mesele yerine II. Abdülhamid döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar çok yönlü bir değişim ve gelişim sürecini ele almaktadır.

Hatıratlara yönelik bu çalışmanın ortaya çıkması için ciddi bir kaynak taraması yapıldı. Öncelikle kütüphane katalogları taranarak kitap olarak yayımlanmış hatıratlar tespit edildi. Neticede 1930-1950 yılları arasında yüz on yedi hatırat kitabına, altı hatırat bölümü olan kitaba ulaşıldı. Daha sonra süreli yayın taraması yapılarak gazete ve dergilerde yer alan tefrika hatıratların ve müstakil hatıra yazılarının listesi çıkarıldı. Beş yüzün üzerinde dergi, yüz elliye yakın gazetenin taranması sonucu ayrı bir bibliyografya çalışması oluşturacak künye listelendi. Ulaşılan kaynaklar taslak olarak ha-

zırlanan tez planına göre fişlendi; ayrıca hatıratların içerikleri de plana son şeklini verdi. Bu aşamada yazarların aynı dönem, olay ve şahsiyeti farklı cepheleriyle anlatması etkili oldu.

Kaynakların kullanımında birkaç hususa dikkat edildi: Süreli yayınlardaki hatıratlar, müellifi tarafından kitaplaştırıldıysa kitap esas alındı. 1950'den sonra bir araştırmacı tarafından kitaplaştırılanlar, metne müdahalede bulunulmadığı takdirde kullanıldı. Başka bir araştırmacı tarafından sadeleştirilerek yayına hazırlanan kitaplar ise çalışmaya dâhil edilmedi, süreli yayındaki tefrikalar esas alındı. Tarama aşamasında müstearla ve isimsiz yayımlanan bir hayli hatırat metniyle karşılaştıldı. Bu türdeki metinler çarpıcı bilgiler sunmadıkları takdirde çalışmada kaynak olarak kullanılmadı. Kullanıldığı zamanlarda ise müellifle ilgili bilgi eksikliği metin içinde ya da dipnotta belirtildi.

Çalışmanın her safhasında bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim doktora tez danışmanım Prof. Dr. Nezahat Özcan'a, tez izleme komitesinde yer alarak başlangıcından itibaren çalışmayı takip eden Prof. Dr. Nâzım Hikmet Polat ve Prof. Dr. Nurullah Çetin hocalarıma teşekkür ederim. Diğer taraftan tezin kitaplaşma aşamasında desteğini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Metin Kayahan Özgül hoca-ma, metnin son okumasını yapan eşim Tuğba Özen'e, kitabın editörlüğünü üstlenen Oğuzhan Murat Öztürk'e ve diğer Ötügen Neşriyat çalışanlarına teşekkür ederim.

İbrahim ÖZEN
Ankara, 2022

GİRİŞ: HATIRAT HAKKINDA

Hatıratın Kısa Tarihçesi

Hatırat, yazarının yaşadığı, şahit olduğu yahut işittiği olaylar çerçevesinde hayatını anlattığı ben merkezli bir edebî türdür. Arapça bir kelime olan hatıra, “h,t,r” üçlü kökünden gelir; “hatıra gelen, hatırda kalan şey” manasındaki “hatur”dan türer. Söz konusu kelime Batıda “memoir” yerine “memoires”; Arapçada “hatıra” yerine “hatırat” şeklinde çoğul hâliyle terimleşmiştir. Hatırat, Fransızcadaki *memoires*’in karşılığı olarak, Tanzimat’tan sonra kullanılmaya başlayan bir kavramdır. Fransızcada hatırat için *Annales, chroniques, commentaires, journal, souvenirs* kelimeleri kullanılmıştır.¹ 16. yüzyıldan itibaren hatırat türü, bağımsız bir hüviyet kazanır ve *memoires* ortaya çıkar.² 19. yüzyılda Arapçada söz konusu kavrama yönelik yeni kelimelere ihtiyaç duyulur; böylelikle anma, anılma manasındaki “zikr” kelimesinden türeyen “müzekkirat” ve “zikreyât” kelimeleri tercih edilir.

Türk edebiyatında hatırat kelimesinin türü karşılayacak bir kavram hâline gelmesi 20. yüzyılın başlarına denk gelir. Şemseddin Sami, 1902’de basılan Fransızca-Türkçe sözlüğünde *memoires* için “vekâyi’nâme, sergüzeşt-i levâyih, defter-i a’ mâl” ifadelerine yer verir.³ Hatıratın müstakil bir tür hâlini alışı, Tanzimat’tan sonraya tekabül etse de bu tarihten önce yazılan bazı metinlerde hatıradan yararlanıldığı bilinir. Nitekim Türk edebiyatında vekâyi, sergüzeşt,

¹ M. Orhan Okay, “Hatırat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1997, s. 445.

² M. Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, 2. Baskı, Dergâh Yay., İstanbul, 2010, s. 216.

³ Okay, *agy*, s. 445.

seyahatname, sefaretname gibi metinler hatıralarla zenginleştirilmiş eserlerdir.⁴ Ebuzyiyya Tevfik'in "nâme-i âmâl" ifadesini kullanarak açıkladığı hatırat, ilk defa *Lûgat-ı Naci*'de "hatırda kalmış olan hususi keyfiyet, cem'i hâtîrât" olarak yer bulur.⁵ Bu türde yazılan eserlere de hatırat dendiği ifade edilir.

Hatırat, günümüzde anı kelimesiyle de karşılanır. Ancak söz konusu kelimeler, farklı köklerden türediği için aynı anlamı ifade etmezler. Hatırat, "akla gelme, hatırlama" manasına gelen "hutur" kelimesinden, anı ise "anmak" kökünden türer. Dolayısıyla "hatıra"-da bilinçsiz geçmişi hatırlama, "çağırılmazken ve beklemezken aklınıza" gelme durumu ortaya çıkarken, "anı"da özel bir amaca hizmet eden bilinçli hatırlama vardır.⁶ Metin Kayahan Özgül, hatıra ve anı ayrımını yaparken şu soruları da beraberinde yöneltir: "Acaba artık hatırladıklarımızı değil de anmak istediklerimizi mi kaydediyoruz? Hatıralar hatırladıklarımız ise anılar da onların arasından anılmaya değer bulduklarımız mıdır?"⁷ Bu sorulara cevaben hatırat olarak isimlendirilen çoğu eser için anı ismi daha uygun görünür. Bilhassa katıldığı savaşları, yaptığı hizmetleri, siyaset arenasındaki rolünü anlatan pek çok yazar, hatırladığını değil, anmak istediğini kaleme alır. Bu manada anı, hatırlananlar arasında anmak istenenlerin yazılması olarak düşünölmeli, hatırat türündeki eserlerin daha seçici olanları görölmelidir. Dolayısıyla hatırat kelimesi, daha kapsayıcı bir tür adıdır. Bahsettiğimiz çağrışım farklılıklarına rağmen günümüzde her iki kelimenin aynı türü karşılamak için kullanıldığı bir gerçektir. Türkçe sözlüklerden örneklerle bu yargıyı desteklemek mümkündür. Mustafa Uslu'nun terimler sözlüğünde, "Anı türünde yazılan eserlere hatırat adı verilir,"⁸ cümlesi; Ahmet Saraçoğlu'nun hatırat ve anı kelimeleri için farklı başlıklar açıp aynı tanıma yer vermesi,⁹ bir titizlenme ve hassasiyet taşımadan her iki kelimenin de aynı an-

⁴ Okay, *age.*, s. 216.

⁵ Nurullah Çetin, *Nesir Türleri*, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2012, s. 63; Ali Birinci, *Tarih Yolunda*, Dergâh Yay., İstanbul, 2001, s. 18.

⁶ Metin Kayahan Özgül, *Kandille İskandil*, Ankara, Hece Yay., 2003, 127.

⁷ Özgül, *age.*, s.129.

⁸ Mustafa Uslu, *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 25.

⁹ Ahmet Saraçoğlu, *Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, ETAM Matbaa, Eskişehir, 2000, s. 18; 145.

BİRİNCİ BÖLÜM
HATIRATIN İZİNDE
SİYASİ TARİH

II. Abdülhamid Dönemi

II. Abdülhamid'in Hususi Hayatı

Osmanlı Devleti'nde otuz üç yıl saltanat koltuğunda oturan II. Abdülhamid, olumlu ve olumsuz manada çok fazla eleştiriye maruz kalan padişahlar arasındadır. Hükümdarlığı döneminde yaşayan yazar, şair, gazeteci ve devlet adamları hatıratlarında, II. Abdülhamid'in günlük hayatı, karakteri, ilgi alanları ve devlet adamlığı üzerine değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu başlık altında onun hatıratlara yansıyan şahsiyeti ve hususi hayatı üzerinde durulacaktır.

II. Abdülhamid, düzenli bir hayat yaşar ve işlerini program dâhilinde yürütür. Mabeyn Kâtiplerinden İsmail Müştak [Mayakon]'un verdiği bilgiye göre genellikle erken yatıp erken kalkan II. Abdülhamid, sabahları iyi havalarda bir müddet bahçede dolaşır. Ayrıca musahiplerinin ve bilhassa Tüfekçi Halil Bey'in refakatinde atlarıyla ve kuşlarıyla ilgilenir. Daha sonra resmî çalışmalarını başlar, bu çalışmaların ne kadar süreceği belli değildir. Onun dairesi sabahtan akşama kadar çok yoğundur; “her gün Abdülhamid'e götürülen zarfların, resmî tezkerelerin, şifreli şifresiz telgrafların, irili ufaklı jurnallerin, arıza namı verilen istirhamnamelerin haddi hesabı” yoktur.¹ II. Abdülhamid bunları ya kendisi okur ya da huzurunda bulunan mabeyn mensuplarına okutur. Günün beş altı saatini meşgul eden bu işlerin haricinde II. Abdülhamid'in günlük uğraşlarına dair şunlardan bahsedilebilir: “Zât-ı şahane bahçede geziniyor, zât-ı şahane sandalla gezmeye çıktı, zât-ı şahane Malta Köşkü'ne gitti, zât-ı şahane tiyatrodadır. Nihayet zât-ı şahane istirahat çekildi.”² İsmail Müştak'ın açıklamalarından da anlaşılacağı üzere sade bir saray hayatı yaşayan II. Abdülhamid, hem devlet işlerine hem de kendisine vakit ayırarak günlük hayatını sürdürür.

¹ İsmail Müştak Mayakon, *Yıldızda Neler Gördüm?*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 76.

² Mayakon, *age.*, s. 77.

II. Abdülhamid, dış görünüşüne dikkat ederek şık giyinmeye özen gösteren bakımlı bir padişah'tır. Semih Mümtaz'ın gözlemlerine göre II. Abdülhamid'in atkısı, daima çorabıyla aynı renktedir. Gömlekleri her zaman beyaz renklidir. Saçlarını sağdan ayırarak tarayıp sık sık fırçalar. Sakalını da kendisi boyar. Daima elinde gezdirdiği kolonya şişesini birkaç saat içinde bitirir. "Bir defa olsun namazı terk etmediği için" günde iki üç defa elbise değiştirir. Bunun bir sebebi de kanepelerin üzerine diz üstü oturması ve pantolonunun buruşmasıdır. Cuma selamlığına gittiği vakit, şık bir üniforma giyer ve beyaz eldivenlerini takmayı ihmal etmez.³ Halit Ziya, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra Yıldız Sarayı'nı gezip tetkik etme imkânı bulur. İncelemeleri esnasında onun bir koleksiyon oluşturacak kadar çok elbisesi olduğuna şahitlik eder. Özellikle selamlık resminde giydiği üniformalardan ve paltolardan yaklaşık yüz takım görmüştür.⁴

Mabeyn Kâtiplerinden Ahmet Reşit [Rey]'in gözlemlerine göre II. Abdülhamid, kıyafetlerine hassasiyet gösterse de israfi sevmeyen, "tab'an muktesit bir adam"dır. İkinci Kâtip Kadri Efendi'ye, "Hünkârdan para alabilmek için üstüne top atmalı," dedirtecek kadar tasarruf sahibidir. Onun en büyük masrafı, "dünya saraylarının en kalabalığı olan sarayındaki adamları" doyurmaktır.⁵

Ahmet Reşit'in gözünde II. Abdülhamid cahildir. Ancak yaratılıştan gelen zekâsıyla ve tecrübesiyle bunun üstesinden gelir. Osmanlı Devleti'ni eski gücüne kavuşturmaya çare bulacak kadar yenilikçi olmasa da zekâsı ve yetenekleriyle tahttan indirilinceye kadar mevcudu korumaya çalışır. Tahttan indirildikten sonra dağılmaya başlayan imparatorluğun on sene içinde aldığı vaziyet, onun başarısının bir göstergesidir. Ahmet Reşit, II. Abdülhamid'in hafıza kuvvetine dikkat çeker; gördüğü bir insanı, olayı yahut imzaladığı bir kâğıdı yıllar sonra hatırlayabildiğini gözlemler. II. Abdülhamid'in bir diğer

³ Ahmet Semih Mümtaz, "Evvel Zaman İçinde", *Canlı Tarihler IV*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1946, s. 84.

⁴ Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi: Son Hatıralar*, C.1, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 152.

⁵ Ahmet Reşit Rey, "Gördüklerim-Yaptıklarım (1890-1922)", *Canlı Tarihler III*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1945, s. 46.

hususiyeti ise gördüğü bir insanın zihnî ve ahlaki özelliklerini tahminde hakikate yakın isabet göstermesidir.⁶

II. Abdülhamid'in eğlenme tarzı ve ilgi alanları da hatıratlarda yer bulur. Tiyatro izlemek onun başlıca eğlenceleri arasındadır. Bilhassa çok çalıştığı ve yorulduğu günlerde tiyatro izlemeyi tercih eder.⁷ Yıldız Sarayı'ndaki tiyatroya haftada iki üç gece kadınları, çocukları, nöbetçi mabeyncileri, kâtipleri ve yaverleri toplayarak tiyatro izletir.⁸ İtalyan artistlerinden müteşekkil Yıldız Sarayı'ndaki tiyatro heyeti, "garp piyesleri" sahneler. Alaturka oyunlar için de Muzıka-ı Hümayun kadrosunda sanatkârlar mevcuttur.⁹ Nitekim bu dönemde "Muzıka-ı Hümayun'a opera-operet, tiyatro ile orta oyunu, cambaz ve Karagözcülük-hokkabazlık-kuklacılık gibi yeni bölümler" de eklenerek geleneksel ve Batılı eğlencelere yer verilir.¹⁰

II. Abdülhamid, Avrupa'dan meşhur tiyatro ve saz sanatçıları İstanbul'a geldiği zaman onları saray tiyatrosuna hünerlerini sergilemek üzere davet eder.¹¹ 1906 yılında dünyanın meşhur kemancılarından Fransız Mösyö Thibaud İstanbul ziyaretinde saray tiyatrosunda ağırlanır. O gün salonun kalabalık olmasını isteyen II. Abdülhamid, saraydaki herkesi salona toplar. Davetliler arasında Fransa Büyükelçisi Mösyö Constant da bulunur.¹² II. Abdülhamid, bazen büyükelçilerle toplantı yapmak için tiyatro oyunu sahneletir. Büyükelçileri cuma namazından sonra Çit Köşkü'nde kabul ettiği gibi hususi ziyafetlerden sonra tiyatro vesilesiyle de görüşmelerini gerçekleştirir.¹³

Alaturka sazın "insana sarhoşluk hevesi" verdiğini düşünen II. Abdülhamid, "taksimlerden ve gazellerden" hoşlanmaz.¹⁴ Dolayısıyla saz âlemlerine kendisi katılmadığı gibi çocuklarının katılması-

⁶ Rey, *age.*, s. 48.

⁷ Tahsin Paşa, *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 17.

⁸ Mümtaz, *age.*, s. 76.

⁹ Tahsin Paşa, *age.*, s. 17.

¹⁰ Nuri Özcan, "Muzıka-i Hümayun", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2006, s. 423.

¹¹ Tahsin Paşa, *age.*, s. 18.

¹² Mümtaz, *age.*, s. 77-78.

¹³ Tahsin Paşa, *age.*, s. 18.

¹⁴ Mümtaz, *age.*, s. 76.

na da izin vermez. Alaturka şarkıları sadece piyanoda çaldırıp dinlemekle yetinir. Batı müziğine ise “bir iptila derecesinde taraftarlığı” vardır.¹⁵ Onun bu ilgisi çocuklarının piyano, keman ve viyolonsel dersleri almalarını sağlar. Kendisi de çoğu zaman onların müzik derslerine iştirak eder. Bununla birlikte Yıldız Sarayı’nda bir opera heyeti teşkil ettirir. Beyoğlu’na “ne çeşit bir Fransız yahut İtalyan opera heyeti gelse” onlardan birkaçını “rütbelerle, dolgun maaşlarla” Muzika-ı Hümayun’a tayin ettirir.¹⁶ II. Abdülhamid’in mandolin merakını da Muzika-ı Hümayun’da bulunup orkestra şefliği yapan Mustafa Cicibay’dan öğreniriz. Orkestra ile Yıldız Sarayı’na giderek ona serenatlar yaptıklarını bildiren Cicibay, II. Abdülhamid’in mandolini çok sevdiğini ve Haremağası Nadir Ağa’nın da öğrenmesini istediğini bildirir. Mandolin derslerine başlayan Nadir Ağa, II. Abdülhamid’in sürekli yanına çağırarak iş vermesi sebebiyle derslerine devam edemez ve eğitimi yarım kalır.¹⁷

II. Abdülhamid, devlet işlerinden vakit bulduğu zamanlarda marangozhanesinde vakit geçirir. Marangozluğa ve çini ürünlere merakı olduğu için saraya marangozhane ve çini fabrikası kurdurur. Avrupa hükümdarlarına bu fabrikada yapılan ürünlerden hediyeler gönderir. Onun bir diğer ilgi alanı atlar ve güvercinlerdir. Kıymetli atları olan II. Abdülhamid, onlarla özel ilgilenir, bazılarını hükümdarlara ve “bazı muteberâna ve süferâyâ” hediye eder. Tahsin Paşa, II. Abdülhamid’in şehzadeligi zamanında ata çok bindiğini ve binicilik hususunda pek maharetli olduğunu yakınlarından işitir.¹⁸ II. Abdülhamid’in atlardan sonra en çok ilgilendiği hayvan köpeklerdir. Yıldız Sarayı’nda en iyi ve nadir cinslerden köpeklerin olduğunu söyleyen Halit Ziya, sarayda papağanlara, kanaryalara, dudulara, kumrulara ve güvercinlere de tesadüf eder.¹⁹

II. Abdülhamid’in alışkanlık hâline getirdiği bir diğer özelliği kitap dinleyerek uyumaktır. Ona roman okuyan şahsiyet, çocuklu-

¹⁵ Mümtaz, *age.*, s. 77.

¹⁶ Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi: Son Hatıralar*, C.1, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 166.

¹⁷ Cemalettin Bildik, “Abdülhamid’e Dair Hatıralar”, Anlatan: Mustaca Cicibay, *Olay*, C. 3, S. 32, 15 Eylül 1945, s. 16, 17.

¹⁸ Tahsin Paşa, *age.*, s. 20.

¹⁹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi: Son Hatıralar*, C. 3, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1941, s. 30-31.

İKİNCİ BÖLÜM
HATIRAT VE EDEBİYAT

Edebî Dönemler ve Topluluklar

Edebiyat-ı Cedide Topluluğu

Edebiyat-ı Cedide topluluğu, 1896-1901 yılları arasında *Servet-i Fünun* dergisi etrafında bir araya gelmiştir. Hüseyin Cahit, Edebiyat-ı Cedide topluluğunun bir araya geldiği dönemde edebiyat dünyasını çokça meşgul eden abes-muktebes tartışmasının gündemde olduğundan bahseder.¹ Kafiye konusundaki bu tartışma, Hasan Âsaf adlı bir gencin *Malumat* dergisinde yayımladığı “Burhan-ı Kudret” adlı şiirinden ortaya çıkar. Hasan Âsaf, şiirinde “abes” ve “muktebes” kelimelerinden hareketle kulağa göre kafiyeyi esas alan bir denemede bulunur. Bu denemeyi beğenmeyen Mehmet Tahir Efendi, Hasan Âsaf’ı eleştirir ve Recaizade Ekrem’i de tartışmaların içine çeker. Bununla birlikte onun *Asır* gazetesinde tefrika edilen “Şemsa” hikâyesini izinsiz olarak gazetesinde neşreder.² Bu meselelere sinirlenen Recaizade Ekrem, polemik yazılarını *Servet-i Fünun* dergisinde “Tebşir ve Mülâhaza” başlığıyla yayımlar. Onun dergi seçiminde, *Servet-i Fünun*’un sahibi Ahmet İhsan’ın Mekteb-i Mülkiye’den öğrencisi olmasının büyük etkisi vardır. Recaizade Ekrem, yazılarının beğenilmesi üzerine söz konusu derginin “yeni edebiyat anlayışını sürdürmede iyi bir vasıta olabileceği” kanaatine varır.³

Ercüment Ekrem, Edebiyat-ı Cedide topluluğunun oluşmasıyla ilgili çok önemli bir hatırasını kaydeder. Bir gün Ahmet İhsan’la ortağı Âsım Bey, Recaizade Ekrem’in evine giderler. O günkü sohbetlerinin sonucunda edebiyatın “dağınıklık yüzünden” değerden düştüğü üzerine hem fikir olurlar. Bunun üzerine Ahmet İhsan, Recaizade Ekrem’e şu teklifi yapar: “Mecmuamı emrinize vereyim. İstihap ve tensip buyuracağınız şuar ve üdebayı orada toplayalım. Şaşırmış bir

¹ Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebî Hatıralar*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul, 1935, s. 71.

² İsmail Parlatır (Editör), *Servet-i Fünûn Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ankara, 2006, s. 12-13.

³ Parlatır, *age.*, s. 9-10

vaziyette olan edebiyata yeni bir istikamet vermenin yolunu araştıralım.” Rezaizade Ekrem, ilk başta bu teklifi tereddütle karşılar. O hafta içinde evlerine gelen Tevfik Fikret’in “Bunu yapmak, bugün hele bir lüzum olmuştur. Kasıdecilik, gazelcilik hortluyor!..” sözlerinden sonra ise Ahmet İhsan’ın teklifini sıcak karşılar. Böylelikle “Mekteb-i Sultanî’de bizzat yetiştirdiği ve şairlik kudretini daha o zamandan sezmiş bulunduğu” Tevfik Fikret’i, *Servet-i Fünun* idarehanesine götürür.⁴ Biri yayıncı diğeri şair iki öğrencisini tanıştıran Rezaizade Ekrem, Fikret’in dergide Yazı İşleri Müdürü olarak çalışmasını ister. Karşılıklı kabuller sonucunda derginin içeriğiyle ilgili tüm yetkiler Fikret’e devredilir. Ahmet İhsan bahsi geçen görüşmeyi şu cümlelerle anlatır:

1312/1896 yılına rastlayan bu kış ziyaretinde Ekrem Bey yalnız değildi. Bakışı çok güçlü, iri vücutlu, pek sevimli yüzlü bir delikanlıyla birlikte gelmişti. Çok sevdiğim üstadın ellerinden öperken, delikanlıyı göstererek:

- Size Tevfik Fikret Bey’i getirdim, dedi. Kendisi benim çok sevdiğim yetenekli bir gençtir. *Mektep* filan gibi kimi dergilerde eserleri de çıktı. Ama ben istiyorum ki, Tevfik Fikret Bey, *Servet-i Fünun*’un olsun!

Kararı hemen vermiştik. Büyük üstadın isteği üzerine Tevfik Fikret Bey *Servet-i Fünun*’un yazı ve düzeltme işlerini kabul etmişti; ben ona içerik konusunda bütün yetkileri vermişim. Bu görüşmede Edebiyat-ı Cedide topluluğu kurulmuş oluyordu.⁵

Rezaizade Ekrem, haftada üç dört akşam *Servet-i Fünun* idarehanesine uğrar; Tevfik Fikret ise düzenli olarak dergi idarehanesinde vakit geçirir. Bu süreçte Cenap Şahabeddin, Ali Ekrem Bolayır, Hüseyin Suat, Süleyman Nazif, Hüseyin Cahit, Ahmet Şuayb, Ahmet Hikmet, Hüseyin Kâzım gibi isimler dergi etrafında bir araya gelirler. Ahmet İhsan’ın ifadesiyle “bu ulvi irfan gemisinin kaptanlığını üstat Ekrem” yapar; Fikret ise “geminin nazik, narin ve idaresi güç makinalarını fevkalâde maharetle” işletir.⁶ Böylece 1901’e kadar devam eden bir “edebiyatçı ve garpçı kaynayış” dönemi başlar.⁷

⁴ Ercüment Ekrem Talu, “Tanıdığım Edebiyatçılar”, *Yeni Sabah*, 19 İkinçiteşrin 1944, s. 2.

⁵ Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, C. 1, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1930, s. 95-96.

⁶ Tokgöz, *age.*, 96.

⁷ Ahmet İhsan Tokgöz, “Basın Kurultayının Hatırlattıkları”, *Ülkü*, C. 5, S. 29, Temmuz 1935, s. 349.

Halit Ziya, Recaizade Ekrem'in davetiyle *Servet-i Fünun*'un yazı kadrosuna katılır. Tevfik Fikret ve Cenap Şahabeddin'le aynı dergi etrafında bir araya geleceğine sevinen Halit Ziya, “dostlarla bir tenezzüh seyranına çıkıyormuşçasına” ruhuna kanatlar takıldığını hisseder.⁸ Recaizade Ekrem'in Tevfik Fikret, Cenap Şahabeddin ve kendisi için önemine şu cümlelerle değinir: “Bu el; birinin ustası, ikincisinin edebî telekkiyatta bir rehberi, üçüncüsünün ilk adımlarında bir hamisi olmuştu ve üçü tarafından da hürmetle öpülecek nezih ve mübarek bir eldi. Derhal onun işaretine mutavaat ederek oraya gittiler.”⁹ Halit Ziya, aynı dergi etrafında bir araya gelseler de bu üç ismin aralarında sanat anlayışı bakımından bir yakınlığın olmadığını, buna karşılık sanat zevki bakımından birlikteliğin bulunduğunu hatıralarına kaydeder.¹⁰

Halit Ziya, *Servet-i Fünun* dergisi etrafında bir araya gelen diğer edipleri ise rüzgârın taşıdığı tohumlara benzetir: “Orada toplananlar ve filiz vermeye başlayanlar bir tesadüf rüzgârının uğrağına nasılsa serpilivermiş tohumlar idi ki, gene tesadüfün lütfuyla taze usarelerini besleyebilecek bir avuç toprak da bulmuşlar, oracığa tutunuvererek etrafı ihata eden çalılıklardan mevcudiyetlerini koruyabilmişlerdi.”¹¹ Halit Ziya'ya göre onlar, farklı koşullarda yetişip sosyal statü bakımından farklı konumlarda bulunmalarına rağmen mevcut edebiyatı sorun olarak görüp yeni bir edebiyat düşüncesi etrafında toplanmışlardır. Aynı zamanda bu düşünce onların birbirlerine sınımsız tutunmalarını ve destek olmalarını sağlamıştır.¹²

Hüseyin Cahit, Mehmet Rauf aracılığıyla Edebiyat-ı Cedide yazarları arasına katılır. Ayastafanos'ta gördüğü küçük bir kız çocuğundan hareketle yazdığı “Röneka” adlı hikâyesini Mehmet Rauf'a okuyan Hüseyin Cahit, dostunun teşvikiyle yayımlanması için *Servet-i Fünun* dergisine gönderir. Adı geçen hikâye derginin 14 Ocak 1897 tarihli sayısında yer alır.¹³ “Röneka”nın verdiği cesaretle bir hikâye daha yazıp onu da aynı dergiye gönderen Hüseyin Cahit,

⁸ Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, 2. Baskı, Özgür Yay., İstanbul, 2014, s. 625.

⁹ Uşaklıgil, *age.*, s. 631.

¹⁰ Uşaklıgil, *age.*, s. 632.

¹¹ Uşaklıgil, *age.*, s. 625.

¹² Uşaklıgil, *age.*, s. 578.

¹³ Hüseyin Cahit, Röneka, *Servet-i Fünun*, S. 305, 14 Ocak 1897, s. 298-301.

daha sonra Mehmet Rauf'la birlikte *Servet-i Fünun* idarehanesine giderek Tevfik Fikret'le ve Halit Ziya'yla tanışır. Edebiyat-ı Cedide'nin bu iki ismine yönelik o anki hislerinden bahsettiği satırlar şöyledir:

Kendimi artık müptedi bir çocuk bulmakla beraber Servetifünun'a girerken içimde bir heyecan vardı. Orada Fikret ile Halit Ziya'yı gördüm. Fikret'in derhal emniyet ve muhabbet telkin eden tatlı bir karşılayışı, müstehzi zannolunabileceği hâlde istihza etmeyen bir gülüşü vardı. Halit Ziya Bey daha teklifli, daha ağır görünüyordu. İhtimal ki yazıları gibi muntazam ve mutantan konuşmasının da bunda tesiri oluyordu. Rabitası bozuk bir yazıdan insan nasıl mahcup olursa Halit Ziya'nın karşısında da biraz laubali davranmaktan insan öyle utanacak zannediyordum.¹⁴

Ahmet Reşit [Rey], 1890 yılında Mekteb-i Mülkiye'den mezun olduktan sonra Mabeyn Dairesine kâtip olarak girer. Orada tanıştığı Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem'le aralarında zaman içinde bir dostluk kurulur. Ali Ekrem, bir gün sohbetleri sırasında *Servet-i Fünun* dergisine A. Nadir müstearıyla eser gönderdiğini söyler ve kendisini de aynı hususta teşvik eder. Bunun üzerine Ahmet Reşit, Ahmet İhsan'ın bulduğu H. Nâzım müstearıyla söz konusu dergiye eserlerini göndermeye başlar. İsmail Safa, Rıza Tevfik, Süleyman Nesip ve Hüseyin Sîret onun daha önceden tanıdığı isimlerdir. Edebiyat-ı Cedide'nin diğer üyeleriyle ise dergi idarehanesinde tanışır. Ahmet Reşit, Edebiyat-ı Cedide topluluğunu bir araya getiren hususu şu cümleyle özetler: “İlk görüşmemizde bile konuşup tartışmaya gerek kalmadı, her birimizin zihninde bir anda doğan edebiyat idealine zaten sarılmıştık.”¹⁵

Edebiyat-ı Cedide topluluğu ortaya çıkmadan önce bir hazırlık dönemi yaşamamış; üyeleri, önceden konuşup anlaşarak aynı çatı altında toplanmamıştır. Halit Ziya, söz konusu topluluğun beyan-namelerini açıklayan bir yazıyla ortaya çıkmadıklarını bildirir. Bu nedenle “Edebiyat-ı Cedide” adının nasıl ortaya çıktığını hiçbir zaman gereği gibi açıklayamadığı gibi yeni bir edebî neslin temsilcisi olacaklarından bile haberleri olmadığını itiraf eder.¹⁶

¹⁴ Yalçın, *age.*, s. 73.

¹⁵ Ahmet Reşit Rey, “Gördüklerim-Yaptıklarım (1890-1922)”, *Canlı Tarihler III*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1945, s. 50.

¹⁶ Uşaklıgil, *age.*, s. 639.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HATIRATA YANSIYAN
SOSYAL HAYAT

Eğlence Hayatı

Ramazan Eğlenceleri

Osmanlı döneminde ramazan ayı manevi ikliminin yanı sıra eğlenceleri, iftar sofraları ve misafirliklerle anılır. Bu ayda insanlar gündüze gece, geceyi de gündüz gibi yaşar. Asıl hayat iftardan sonra başlar, sahur vaktine kadar devam eder. Yılın on bir ayında akşamları evlerine kapanan İstanbul halkı, ramazan ayında sahura kadar uyanık kalıp kendilerine eğlence arar. Turhan Tan'ın ifadesiyle “iftar topu atılır atılmaz, kıtlıktan yeni çıkmış açlar gibi bol verimli sofralara saldıran bu küme küme insan” midesini, ancak uykusundan vazgeçerek çıktığı uzun gezintilerde dinlendirebilir.¹

Ramazan ayında İstanbul halkı, “pek hatırlı bir misafiri karşılamaya hazırlanır gibi” titiz davranır.² İki hafta süren ramazan hazırlığında, bir ay boyunca iftar ve sahur sofralarını dolduracak olan gıda maddeleri temin edilir. İftar davetlerine ve akşam oturmalarına gelecek misafirler için de detaylı bir temizlik yapılır; “günlerce tahta gıcirtıları, İstanbul şehrine, sokaklarından kağnılar geçen bir Anadolu kasabası ahengi” verir.³ Neticede bilhassa zengin aileler için ramazan hazırlığı, “şeref ve namus borcu” gibi bir ahlâk vazifesidir.⁴

Ramazan hazırlıklarında asıl önem verilen yer, mutfak ve kilerdir. Nitekim ramazan “her şeyden evvel, boğaz ve mide ile alakadar-

¹ M. Turhan Tan, “Eski Devrin Ramazanları”, *Hafta*, sayı 36, Birincikanun 1934, s. 5, 8.

² Ercüment Ekrem Talu, “Dünkü ve Bugünkü İstanbul: Ramazan”, *Son Saat*, 19 Temmuz 1947, s. 2.

³ Refik Halit Karay, “Eski Zamanlarda Ramazan Hazırlığı”, *Tan*, 21 Eylül 1941, s. 3.

⁴ Necip Ali Küçüka, “Denizli'nin Geçmiş Sosyal Hayatı: Denizlinin Eski Ramazanları”, *İnanç*, S. 70, 1942, s. 1.

dı[r].”⁵ Her aile bu ayda “kudretine göre” evinin erzakını temin eder.⁶ Refik Halit Karay’ın babası Mehmet Halit Bey, ramazandan bir iki hafta önce, akşam ibadetini yapıp ev erkânını etrafına toplayarak alınacak erzakı not eder ve toplu alışveriş yaptırır. Zengin aileler mahalle bakkallarından alışveriş yapmayı “haysiyete muvafık” bulmazlar. Onlar erzaklarını üç aylık olarak Mısır Çarşısı civarındaki Asmaaltı’ndan alıp yük arabalarıyla taşıtarak evlerinin kilerlerini doldururlar.⁷

Ramazan hazırlığı sadece evlere mahsus değildir. Dükkânlar, caddeler, meydanlar bir değişime, yenilenmeye uğrar. Refi Cevad Ulunay, İstanbul’u ramazan ayında “bir düğün evine” benzetir. Şehirde ortaya çıkan değişikliği ve şehrin hazırlıklar sonrası yeni görünümünü şu cümlelerle anlatır:

Unutulmayacak kadar yakın bir maziye kadar ramazanda İstanbul muazzam bir düğün evine benzerdi. Toplar atılır; davullar çalınır; camiler donanır, minarelerde mahyeler kurulur; Çeşmemeydanı, Yeşiltulumba, Tophane’de çalgılı kahveler açılır; Tavukpazarı’nda saz şairlerinin kahveleri dolar: Şehzadebaşı, Direklerarası çaycılar, sazlar, tiyatrolar, pehlivan güreşleri, at canbazları ile bir panayıra benzer... Gündüzü gece, gecesi gündüz olan bu koca şehir otuz gün yer içer, bütün Şarkı zevkine, zarafetine hayran ederdi.⁸

İftardan sonra eğlenmeye çıkan halkın bir araya geldiği mekânlar, temizlik ve tadilat işleriyle ramazana hazırlanır. Sermet Muhtar’ın verdiği bilgiye göre Vezneciler’le Şehzadebaşı arasındaki çaycılar camekânlarını boyatırlar; tezgâhlarını, semaverlerini hazır hâle getirirler. Ramazanın gelişine yönelik alametlerden bir diğeri ise “çam tahtalarından iki salaş berhane”nin yükseltilmesidir. Bunların birine at cambazhanesi, diğeri Mardiros Mınakyan’ın Osmanlı Dram Kumpanyası yerleşir.⁹

Minareleri mahyalarla süslenen camiler, teravih namazı için ce-maate kapılarını açar. Halide Edip Adivar, çocukluk yıllarında Süleymaniye’ye teravih namazına gider. Sokaklar kalabalıktır, insanlar ellerindeki fenerlerle “bir ateş böceği kafilesi hâlinde hareket”

⁵ Karay, agy., s. 3.

⁶ Talu, agy., s. 2.

⁷ Karay, agy., s. 3.

⁸ Refi Cevad Ulunay, “Ramazan Sergileri”, *Salon*, S. 42, 15 Temmuz 1949, s. 692.

⁹ Sermet Muhtar Alus, “Eski Ramazanlar”, *Vatan*, 15 Birinciteşrin 1940, s. 3.

eder. Halide Edip, mahyayı ilk defa burada görür ve hissettiklerini şu cümlelerle anlatır: “Minareden minareye havada uzanan ışıktan yazılar, mavi kubbede ne garip ve tabiatüstü bir nur tecellisi... Ramazanı karşılayan bu nurdan yazılar, beni belki Baltazar’ın¹⁰ duvarda gördüğü yazılar kadar şaşırttı.”¹¹ Halide Edip’in belirttiği üzere mahyalar ramazanın bir simgesidir, aynı zamanda insanları uhrevî duygulara bürüyüp ibadete yönelten birer habercidir.

Ramazan ayındaki iftar davetleri, ibadet anlayışının ve geleneğin birleştiği bir buluşma ortamıdır. Nitekim bu ayda “İstanbul, en nefis yemeklerin her ‘merhaba’ diyene sunulduğu muazzam bir imarethane” döner. Refik Halit’in verdiği bilgiye göre büyük konakların iftar sofralarında yer almak için tanıdık olmaya gerek yoktur. Ev sahipleri kim olduğunu, ne münasebetle gelindiğini sorma gereği duymaz. Kapıda duran hizmetkâr, misafirlerin kıyafetine göre yer gösterir; ya büyük sofraya, ya küçük sofraya ya da kahve ocağına gelenleri buyur eder.¹² II. Abdülhamid döneminde, ramazanın ilk gününden Kadir Gecesi’ne kadar herkese açık olan konaklardaki iftar sofralarında, sarayla ve emniyet kuvvetleriyle irtibatlı hafiyeler bulunur. Bu sebeple konak sahibi, iftar sofrasındaki sohbet konularına azamî dikkat eder.¹³

Denizli’de geçen çocukluk yıllarını anlatan Necip Ali [Küçüka], zengin ailelerin ramazanın on beşinden sonra iftar davetlerine başladığını söyler. Bu davetlerde önce semtin büyük hocaları, sonra mahallenin ve çevrenin fakir halkı misafir edilir. Ev sahibi de konuklarıyla sofrada bulunarak onlara verdiği değeri hissettirir.¹⁴

¹⁰ Baltazar, Danyal peygamberin anlatısında adı geçen son Babil kralıdır. Bu anlatıya göre Baltazar, bir gece âleminde Nabukodonosor’un bir zamanlar Kudüs Tapınağı’ndan çalmış olduğu kutsal kapları getirir. Kutsal kaplara yönelik bu saygısızlık üzerine Baltazar, bir elin duvara esrarengiz harfler çizdiğini görür ancak okuyamaz. Huzuruna çağırdığı Danyal Peygamber ise bu yazıyı okuyarak şu açıklamayı yapar: “Bu eli Tanrı gönderdi, el de Mene, Tekel, Feres yazdı. Mene, Tanrı hükümdarlığının günlerini saydı, sonunu belirledi; Tekel, terazinin kefesine kondun, pek hafif kaldın; Feres, krallığın paylaşılacaktır.” Danyal Peygamber’in anlattığı gibi o gece Baltazar öldürülür ve Medli Dara, Babil tahtına geçer (“Baltazar”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C. 3, Milliyet Gazetecilik, İstanbul, 1986, s. 1280).

¹¹ Halide Edip Adivar, *Mor Salkımlı Ev*, 6. Baskı, Özgür Yay., İstanbul, 2004, s. 60.

¹² Karay, agy., s.3.

¹³ Ercüment Ekrem Talu, “Dünkü ve Bugünkü İstanbul: İftarlar, Dış Kiraları”, *Son Saat*, 1 Ağustos 1947, s. 2.

¹⁴ Küçüka, agy., s. 2.

Devlet büyüklerinin ve Osmanlı hanedan mensuplarının verdikleri iftarlar hafızalarda yer etmiştir. Sultan Abdülaziz döneminde iki defa sadrazamlık yapmış olan Keçecizade Fuat Paşa, Çubuklu'daki yalısında iftar davetleri verir. Sofraları bahçede hazırlatır, yemeğin ardından akşam namazları da açık havada kılınır. Bahçedeki ağaçlar renk renk fenerlerle donatılır; ağaçların arasına duaların ve beyitlerin yazılı olduğu küçük mahyalar asılır. Semih Mümtaz, Avrupa'nın şato ve kır âlemlerine benzettiği bu iftar sofralarıyla ilgili geniş bilgi verir. Fuat Paşa'nın yemek yediği sofraya yirmi dört kişiliktir. "Beyefendilerin" sofraları ise dört beş adet olmak üzere on iki kişiliktir. Harem dairesinde de benzer durum vardır; "koca yalı kadın misafirlerle de dolup" taşar.¹⁵ Teravih namazından sonra misafirler, şerbet ve kahve ikramlarını yudumlayarak istirahat ederler. Ardından Karagöz yahut Kavuklu ve Pişekâr'ın başrolde olduğu orta oyunlarıyla akşam eğlenceleri düzenlenir. Harem dairesinin bu oyunları izlemesi hâlinde "nükteler ve cinaslar" bir terbiye çerçevesinde yapılır.¹⁶

Fuat Paşa'nın yalısı gibi II. Mahmud'un kızı Şair Adile Sultan'ın "emsali saraylarda görülmeyen bir ihtişam ile meşhur ve malûm" olan Fındıklı'daki sarayı da ramazanlarda misafirlerine kapılarını açar. Yemekler mücevherli tabaklarda yenir ve ramazanın ilk iftarına Osmanlı hanedanına mensup sultanlar davet edilir. Bu gelenek, II. Abdülhamid saltanatının ilk yıllarına kadar sürer. Adile Sultan, "dışarıdaki fukarayı yedirmek ve giydirmekle" de adından bir hayli söz ettirmiş yardımsever bir hanımefendidir.¹⁷

Semih Mümtaz, Hacı Kâmi Efendi'nin iftarlarını "elez ve enfes" ifadeleriyle anarak İstanbul'da bir örneğinin olmadığına dikkat çeker. Fatih'te oturan Kâmi Efendi, her Kadir Gecesi Semih Mümtaz ve ailesini konağına davet eder. Bu iftarlarda Tefik Paşa, Âmedci Mehmet Ali Paşa, Beylikçi Nâsır Bey, Divan-ı Muhasebat Reislerinden Mücib Bey, Babanzade Mustafa Zihni Paşa da davetliler arasında hazır bulunur.¹⁸ Ramazan iftarlarında Semih Mümtaz'ın evinde de on iki sofraya kurulur. Fakir halk için ayrı olarak on tabla yemek

¹⁵ Ahmet Semih Mümtaz, *Tarihimize Hayal Olmuş Hakikatler*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1948, s. 10-11.

¹⁶ Mümtaz, *age.*, s.11-12.

¹⁷ Mümtaz, *age.*, s. 162.

¹⁸ Mümtaz, *age.*, s. 169.

SONUÇ

Yâdında Mı O Günler? başlıklı bu çalışmada, 1930-1950 yılları arasında yayımlanan hatıratlardan hareketle II. Abdülhamid döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar devam eden süreçteki siyasi, sosyal, kültürel ve edebî ortam incelenmiştir. Çalışmanın giriş bölümü, kuramsal çerçeveyi çizmek maksadıyla hatırat türüne ayrılmıştır. Hatıratın özelliklerinden bahsedildikten sonra diğer otobiyografik türlerle ilişkisine değinilerek bu çalışmanın hatıratтан hareketle yapılma sebebi açıklanmıştır. Hatırat, hem yazarın hayatına hem de yaşanan olaylara ışık tutan bir türdür. Hatıratı, diğer otobiyografik türlerden ayıran en belirgin özellik, yazarın kendisini değil, yaşadıklarını anlatmasıdır. Yazarın çevreye olan dikkati; yaşadığı, şahit olduğu yahut iştittiği toplumsal hadiselerle hatıratında yer vermesini sağlar. Bu noktada hatırat; tarih, edebiyat, sosyoloji, psikoloji gibi sosyal bilim alanlarında bir yardımcı kaynak olma özelliği kazanır.

Giriş bölümünde dikkat çekilen bir diğer husus, hatıratındaki gerçeğin salt gerçekle ilişkisi, bu türdeki eserlerin güvenilirliğidir. Hatıratта, yazarının bakış açısı, fikirleri ve değerlendirmelerine bağlı bir gerçeklik vardır. Bu yönüyle hatıratта yer alan bilgilerden bir çıkarım yapmak ve türü yardımcı bir kaynak olarak kullanmak için aynı türde yazılan diğer metinlerle, arşiv belgeleriyle, bilimsel kaynaklarla karşılaştırma yapmak zaruridir. Diğer taraftan türe dair metinlerden faydalanmak için müellif, eser ve amaç üçgeninde bir doğrulama yapmak gerekir. Hatırat yazarının anlattığı olaylara ne kadar şahit olduğu bilinmelidir. Müstearla ve isimsiz yazılan hatıratlar, bu manada güvenilirlik sorunu olan metinlerdir. Hatırat yazarının eserini kaleme almaktaki amacı da sorgulanmalıdır. Kendini aklamak, savunmak ve bir şahsiyeti övmek gibi nedenlerle yazılan hatıratlar daha dikkatli bir tetkike tabi tutulmalıdır. Son olarak hatırat metninin asıl nüsha olup olmadığı belirlenmeli, sadeleştirilmiş ya da müdahalede bulunulmuş metinler kullanılmamalıdır.

Çalışmanın bölümlerine geçmeden önce bütünü ilgilendiren şu

değerlendirmeye ihtiyaç vardır. 1930-1950 yılları arasında yayımlanan hatıratlarda askerî ve siyasi yönden Osmanlı dönemi eleştirilirken Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemi övülmüştür. Aradan geçen süre zarfında geçmişle hesaplaşma kaygısı ve kendini aklama gayreti Osmanlı Devleti'ne karşı geliştirilen bu tutumun bir sebebidir. Ancak sosyal ve kültürel hayat dikkate alındığında aksi bir tutumla karşılaşmış, mazi hasreti fazlasıyla hissedilmiştir. İncelenen hatıratların sosyal hayata bakan bir diğer yönü, çoğunluğu oluşturan Osmanlı dönemi hatıralarının tüm yönleriyle İstanbul'u anlatmasıdır. Bu durum çalışmaya da yön vermiş, daha çok İstanbul'la sınırlı bir içerik ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde hatıratların izinde siyasi tarihin seyri takip edilmiştir. "II. Abdülhamid Dönemi" alt başlığında, II. Abdülhamid'in hususi hayatından, mizaç özelliklerinden, yönetim şekliinden, kendisine karşı yapılan gizli faaliyetlerden bahsedilmiştir. Bilhassa saray efradının ve hususi hizmetinde bulunanların (Tahsin Paşa, İsmail Müştak Mayakon, Ahmet Reşit Rey, Cemil Topuzlu) hatıratlarından hareketle yazılan bu başlıkta, II. Abdülhamid'in ve him sahibi bir padişah olduğu, "istibdat" olarak anılan bir rejimle ülkeyi yönettiği konusunda neredeyse tüm yazarlar hemfikirdir. Bununla birlikte, toplum içinde hafife teşkilatına karşı hoşnutsuzluk, haklarında jurnal verilme endişesi, hapis ve sürgün korkusu da hatıratlarda tekrar eden bahislerdir.

"II. Meşrutiyet Dönemi" alt başlığı, döneme damga vuran askerî ve siyasi meselelere ayrılmıştır. Hürriyetin ve adaletin timsali olarak görülen II. Meşrutiyet, hatıratlara sevinç gösterileriyle yansımıştır. Selim Sırrı Tarcan, Rıza Tefvik Bölükbaşı İstanbul'da, Kâzım Nami Duru Selânik'te, İbrahim Temo Romanya'da, Halit Kaçar sürgün olduğu Şam'da bu gösterilere katılıp meydanları dolduran insanları yönetmişlerdir. II. Meşrutiyet'le yaşanan sevinç, 31 Mart Vakası'nda eski idarenin tekrar geleceği korkusuna dönüşmüştür. İttihat ve Terakki Partisi'ne yakın olan hatırat yazarları, 31 Mart Vakası'dan dolayı eski yönetim taraftarlarını suçlamış, muhalifler ise bu vakaya İttihat ve Terakki'nin baskıcı tutumunun yol açtığını ileri sürmüştür. II. Abdülhamid'in yaşanan olaylardaki rolü de yazarlara göre farklılık göstermiştir. Bir tarafta ayaklanmayı onun yönettiğini, diğer tarafta ilgisinin olmadığını düşünenler mevcuttur. Ortaya çıkan

DİZİN

31 Mart Vakası 69, 101-104, 107, 108,
110, 111, 268, 306, 526

A

Abdullah Ahi Tuncer 151, 544
Abdullah Cevdet 75, 86, 371, 373
Abdullah [Karabina] Efendi 200
Abdullah Paşa [Erkan-ı Harbiye Müşiri] 94
Abdullah Zühtü 261
Abdurrahman Benlioğlu 203, 204, 544
Abdurrahman Paşa [Adliye Nazırı] 93, 261
Abdurrahman Şeref Bey 228, 313
Abdülaziz [Sultan] 59, 61, 430, 471
Abdülhak Hamid Tarhan 272, 344, 371, 373-375, 377, 378, 384, 390, 392, 408, 411, 413, 419, 422, 463, 464, 466, 470, 507, 509, 510
Abdülhakim Arvasi 338, 406
Abdülhak Şinasi Hisar 39, 266, 276, 335, 341, 344, 354-356, 366, 370, 376, 377, 384, 388, 391, 396, 408, 410, 417, 471-473, 475, 476, 481, 496, 498-500, 502, 507, 512, 535, 544, 545, 563
Abdülhalim Memduh 288, 341-343, 365, 382, 556
Abdülhamid [II., Sultan] 63, 85, 539, 557
Abdülkadir İnan 240
Abdülmecid [Sultan] 450
Abdürrezzak [Abdi] 432, 466
Abidin Dino 39
Acemin Kahvesi 385

Acılı Kuşak 23, 51, 335, 540
Açıksöz 230, 231
Adile Ayda 18, 19, 28, 545
Adile Sultan 430
Adnan Adivar 115, 204, 205, 245, 562
Adnan Menderes 44
Afet İnan 192, 224, 236-238, 510, 545
Afife Jale 510
Ağaç 390
Ahenk 293
Ahmed [I., Sultan] 455
Ahmet Ağaoğlu 21, 148, 210-212, 217, 228, 245-249, 273, 319, 320, 369, 373, 394, 535, 545, 568
Ahmet Cemil Akıncı 39
Ahmet Cevat Emre 394
Ahmet Cevdet Paşa 365
Ahmet Emin Yalman 297, 545
Ahmet Halit Yaşaroğlu 487, 545
Ahmet Hamdi Başar 222, 248, 250, 516, 535, 545
Ahmet Hamdi Tanpınar 336, 358, 381, 535
Ahmet Haşim 21, 265, 266-268, 329, 334-338, 341, 344-346, 356-360, 375, 376, 381, 384, 388, 393, 410, 417, 464, 478, 543, 544, 548, 552, 553
Ahmet Hikmet Müftüoğlu 254, 257, 301, 333, 393, 464, 480
Ahmet İhsan Tokgöz 51, 87, 100, 104, 106, 111, 121, 126, 135, 175, 254, 261, 269, 288, 299, 306, 332, 343, 505, 507, 515, 535, 546
Ahmet Kutsi Tecer 394

- Ahmet Mithat Efendi 262, 264, 271, 272, 285, 296, 364, 365, 409, 415
- Ahmet Muhip Dıranas 340, 390
- Ahmet Muhtar Cili 244
- Ahmet Muhtar Paşa 116-118
- Ahmet Rasim 111, 264, 317, 318, 367, 385-387, 393, 479, 549, 551, 557, 560
- Ahmet Reşit Rey 51, 56, 61, 67, 68, 82, 118, 120, 130, 256, 264, 374, 526, 535
- Ahmet Rıza Bey 86, 88, 98, 101, 104, 305, 546
- Ahmet Sabri İnhan 186, 546
- Ahmet Samim 267, 268, 302, 303, 305, 408
- Ahmet Saraçoğlu 16, 570
- Ahmet Semih Mümtaz 56, 59, 62, 66, 68, 73, 77, 285, 292, 366, 430, 431, 444, 451, 462, 473, 474, 503, 505, 519, 535, 536, 546
- Ahmet Şuayb 59, 254, 257
- Ahmet Tezer 41
- Ahrar Fırkası 101
- Ahter-i Kebir* 297
- Aka Gündüz 110, 174, 214, 398, 546
- Akbaba* 412
- Akın* 319, 320
- Âkil Koyuncu 270
- Akşam* 314, 318, 331, 382, 387, 392, 411, 412
- Alemdağı 70, 205, 477, 478, 566, 567, 572
- Alfonse Daudet 349
- Ali Birinci 16, 25, 30, 38, 41-43, 46, 47, 49, 282, 536
- Ali Canip Yöntem 148, 241, 267, 270, 272, 546, 565
- Ali Ekrem Bolayır 76, 254, 333, 362, 376, 384, 391
- Ali Fethi Okyar 113, 227
- Ali Fuat Cebesoy 194, 243, 546
- Ali Fuat Türkgeldi 108, 109, 118, 134, 148, 149, 167, 460, 536
- Ali Galip Bey [Elazığ Valisi] 199
- Ali Galip Pasiner 152, 199
- Ali Haydar Mithat 70, 84, 87, 113, 133, 139, 141, 154, 536
- Ali İhsan Sabis 144, 154, 168, 169, 536, 546
- Ali Kemal 81, 111, 190, 199, 313, 315, 365, 414
- Ali Mükerrerem 375
- Ali Naci Karacan 274, 357
- Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği* 39
- Ali Rıza Ceylan 165, 168
- Ali Rıza Paşa [Sadrazam] 200
- Ali Sami Yen 393
- Ali Suavi 82, 83
- Ali Süha 266, 267, 268
- Ali Şefkati 79
- Ali Şükrü Bey [Trabzon Mebusu] 205
- Ali Tevfik 478
- Ali Yürük 23, 536
- Alphonse Daudet 288
- Anadolu Notları* 37
- Ankara Erkek Lisesi 238, 351, 352
- Ankara Kız Lisesi 510
- Apollon Tiyatrosu 186
- Arap İzzet Holo Paşa 77
- Arif Baytin 150, 151, 536
- Arif Bey [Dâhiliye Nazırı] 309
- Arif Bey [Mabeynci] 77, 261
- Arif Hikmet Bey [Hersekli] 366
- Arif'in Kiraathanesi 383
- Arkadaş* 485-488, 491, 492, 496
- Arthur Rimbaud 345
- Âsım* 377, 378, 411
- Âsım Us 246, 404, 565

- Askerî Tıbbiye 75, 299
Asmalımescit 74 24, 339, 376, 537
 Âşık Veysel Şatıroğlu 401, 402, 554
 Aşkı Nâîli 314
 Ata Lütî Özdil 155-163, 547
Atatürk'ü Özleyiş 22, 45, 542
 Avanzade Süleyman 111
 Avlonyalı İsmail Kemal 84, 87, 557
 Avni Candar 393, 394, 547
 Ayasofya Cami 105
 Ayasofya Meydanı 103, 104, 106, 107
 Ayayorgi Tepesi 445
Aydede 318, 383, 435, 474, 546, 564, 567
 Ayhan Hünalp 390
Âzad 305
 Aziz Haydar Omur 26, 127, 547
 Aziz Hüdai Akdemir 122, 547
 Aziz Hüsnü Bey [Zorluzade] 383
 Aziz Mahmut Hüdayî 438
 Aziz Nesin 31, 324-327, 536, 547, 548
 Aziz Samih İlter 5, 80, 112, 113, 115,
 116, 151, 548
- B**
- Baba Cafer 438, 483
Babamın Arkadaşları 36, 44, 320, 373,
 542
 Babanzade İsmail Hakkı 300
 Baba Rüştü 111
Bâbîali 327, 328, 335, 339, 374, 386
 Bâbîali Baskını 129, 130, 132-135, 306,
 527, 570
 Bahaeddin Şakir 87
 Baha Tefvik 302, 303
 Baki Süha Ediboğlu 36
Balkan 408
 Balkan Savaşı 113, 116-126, 128, 129,
 134, 165
Batış Yılları 23, 225, 232, 241, 268, 431,
 500, 511
- Baykuş* 371, 401, 421
 Bebek Bahçesi 475, 481
 Bedii Faik Akın 393
 Beethoven 510
 Behçet Kemal Çağlar 223, 225, 548
 Behzat Hâki Butak 418
 Bekirağa Bölüğü 75, 83, 137, 312
 Bekir Sami Bey 112
Benim Gözümde Menderes 327, 328,
 541
Benim Küçük Dostlarım 23
 bestekâr Rahmi Bey 362
 Beşir Ayvazoğlu 337, 377, 536, 548
 Beyazıt Camii 379, 434
 Beyazıt Meydanı 106, 136, 382
 Beyazkule Bahçesi 398
 Beyaz Kule Bahçesi 271
 Beylerbeyi Sarayı 149, 455
 Bezmi Nusret Kaygusuz 38, 108, 243,
 244, 269, 513, 536
 Bilgi Derneği 273, 274
Bir Beyaz Gömleklinin Romanı 39
Bir Devrin Romanı 38, 167, 538
Bir Haremağasının Hatıraları 400
Bir İzdîvac-ı Aşıkane 414
Bir İzdîvacın Tarih-i Muşakası 414
Bir Ölünün Defteri 408
Bir Roman Gibi 38, 108, 243, 244, 269,
 303, 513, 536
Bir Sürgünün Anıları 31, 326, 536
Bitmeyen Gece 33, 540
Bizim Köy 41
Bizim Kuşak ve Ötekiler 36
 Bizim Lokanta 388
 Boğaziçi 23, 69, 149, 177, 338, 364, 465,
 467, 471-477, 480, 490, 498, 499,
 502, 507, 509, 516-519, 535, 536,
 542, 554, 562
 Burgaz Adası 513
 Burhaneddin Ökte 224, 548

- Burhanettin Tepsi 73, 96, 462, 463, 464, 548
- Burhan Felek 44, 45, 133, 136, 137, 286, 298, 305, 436, 438, 441, 445, 504, 536, 548
- Burhan Öncel 39
- Burhan Ümit 386
- Büyükada 187, 234, 369, 445, 480, 481
- Büyük Doğu* 144, 299, 321, 327, 328, 335, 338, 339, 374, 386, 407, 541, 546, 561, 565
- Büyük Mecmua* 313
- C**
- Cafer Tayyar Eğilmez 195, 196, 549
- Cahit İrgat 40
- Cahit Sıtkı Tarancı 329, 380, 405, 536, 549
- Captaion Paul* 288
- Cavit Yamaç 379, 549
- Celal Bayar 213, 221-223, 324, 554, 563
- Celal Davut Arıbal 386, 387
- Celal Esat Arseven 391
- Celal Muhtar 480
- Celal Nuri İleri 308, 317, 371, 391, 392
- Celal Paşa 65, 366
- Cem* 303, 306
- Cemaleddin Efendi [Şeyhülislâm] 71, 77, 85, 93, 128, 130-132, 182, 442, 453
- Cemaleddin Efgani 77
- Cemaleddin Saraçoğlu 308, 316, 317, 517, 518, 535, 549
- Cemalettin Bildik 58, 318, 387, 549
- Cemal Paşa 137, 138, 141, 142, 144, 154, 303, 307, 512, 528
- Cemil Conk 117, 119, 120, 124, 125, 145, 146, 536
- Cemil Koçak 47, 48, 248, 536
- Cemil Sait Barlas 327
- Cemil Süleyman 266, 267, 476, 549
- Cemil [Topuzlu] Paşa, bkz. Cemil Paşa 63, 377, 442
- Cenap Şahabeddin 254, 255, 257, 272, 277, 356, 367, 371, 377, 391, 422, 463, 481, 482
- Cenyo Kahvesi 333, 384
- Cepheden Cepheye* 27, 146, 165, 540
- Cevat Abbas Gürer 22, 194, 195, 213, 224, 536, 549
- Cevat Dursunoğlu 195, 197
- Cevat [Çobanlı] Paşa 192
- Cevat Şakir Kabaağaçlı 177, 307, 313, 536
- Cevdet Kudret Solok 277, 280, 400, 536, 537, 549
- Cinnet Mustatili* 327, 541
- Cumhuriyet* 70, 78, 104, 121, 174
- Cumhuriyet Halk Partisi, bkz. CHP 249
- Cünûn-ı Aşk* 374, 419, 558
- Ç**
- Çanakkale Boğazı 138, 141
- Çanakkale İzleri* 422, 423
- Çankaya Köşkü 208, 210, 218, 224, 227, 239, 242
- Çavuş'un Yeri 387, 388
- Çırağan Sarayı 83
- Çiçekçi Kahvesi 385
- Çiftelhavuzlar 71
- Çingeneler* 400, 401
- Çinili Köşk 183
- Çit Köşkü 57, 454, 458
- Çulluk* 420
- D**
- Damat Ferit Paşa [Sadrazam] 190, 192, 195, 196, 307, 309, 316, 318
- Darülbeydi 186, 413, 421, 510
- Darülfünun 175, 189-191, 319, 320, 348, 365, 367, 373, 392, 394,

- 398, 564
 Darülmuallimin 123, 175, 176, 367
 Darüşşafaka 277
Değirmenimden Mektuplar 349
 Demokrat Parti 44, 243-245, 327, 328, 542
Dergâh 337, 381
 Derviş Vahdeti 101, 102, 107, 111
Diken 313
Dikmen Yıldızı 398
 Diran Kelekyan 111
 Direklerarası 413, 428, 432-434, 482, 508, 563, 572
Diyorlar ki 336, 337, 374
 Doktor Nâzım 87, 104, 132, 178
 Dolmabahçe Sarayı 117, 133, 149, 183, 213, 218, 233, 239, 240, 450, 451, 452, 458
Duman ve Alev 51
 Dursun Özalтуğ 198, 199, 549
 Dünya Savaşı, I. 8, 138-144, 145, 150, 155, 161, 162, 164-169, 171, 175-177, 185, 191, 206, 208, 212, 213, 216, 273, 301, 302, 307, 355, 356, 368, 369, 371, 380, 381, 391, 396, 401, 413, 464, 512, 527, 528
 Dünya Savaşı, II. 321, 399
- E**
- Ebedi Şef Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak* 22
 Ebubekir Hazım Tepeyran 284, 485, 491, 521, 522, 537
 Ebuzziya Tevfik 16, 76
Edebî Hatıralar 51
Edebiyatçılar Geçiyor 36, 186, 276, 308, 312, 357, 370-372, 376, 379, 385, 392, 393, 482, 510, 538
 Edebiyat-ı Cedide 25, 48, 51, 101, 232, 253, 254-260, 262-264, 266, 267, 269, 272, 290, 292, 293, 329, 333, 343, 361-364, 415, 480, 482, 499, 559
 Edhem Eldem 184, 537
 Ekrem Reşad 111
Elektrik Şirketi Mecmuası 412
 Elif Naci 376, 377, 388
 Emile Zola 372
 Emin Âkif Ersoy 202, 205, 349, 350, 409, 411, 549
 Emin Bülent 70, 265-267, 271, 295, 478
 Emin Özdemir 18, 20, 24, 27, 30, 33, 537, 550
 Emir Arslan Bey [Lazkiye Mebusu] 101, 104, 105
 Enis Behiç Koryürek 380
 Enis Tahsin Til 311, 312, 562
 Enver Behnan Şapolyo 229, 550
 Enver Paşa 89, 115, 129, 131, 132, 134, 137-145, 152, 154, 159, 167, 173, 174, 181, 301, 315, 527, 528, 552, 555
 Ercüment Ekrem Talu 70, 76, 77, 96, 106, 149, 254, 352, 353, 361-363, 367, 370, 386, 393, 427, 429, 432, 437, 438, 448, 461, 464-467, 469, 470, 471, 473, 475, 479, 483, 490, 491, 499, 537, 550, 551, 569
 Erol Güngör 18, 21, 551
Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber 22, 195, 196, 198, 204, 206, 208, 226, 228, 540
 Erzurum Kongresi 195-197, 225, 226, 228
 Esat Adil 324
 Esat Serezli 367, 368, 551
Eski Zaman Kadınları Arasında 39, 540
Eşek 302, 303
Eşref 306
 Eşref Albatı 83, 470, 471, 537
 Eşref Edip Fergan 537

Eşref Kuşçubaşı 113, 205
 Ethem Pehlivan 205, 558
 Ethem Ruhi Balkan 75, 83, 409, 537
 Evliya Çelebi 35
 Eyüp Sabri Akgöl 89
 Eyüp Sultan Türbesi 460

F

Fahim Bey ve Biz 39
 Fahir Onger 377
 Fahreddin Kerim Gökay 491, 551
 Fahri Alpar 123, 551
 Fahri Celal 312, 375, 388, 393
 Fahri Paşa [Hacı Naşit Paşazade] 480
 Faik Ali Ozansoy 267
 Faik Öztırak 322
 Fakir Baykurt 41
 Falih Rıfık Atay 23, 70, 106, 144, 154,
 184, 207, 209, 215, 216, 225,
 231- 233, 236, 240-244, 250,
 268, 300, 308, 313, 381, 396,
 404, 431, 500, 511, 512, 537, 552
 Faruk Nafiz Çamlıbel 24, 191, 220, 229,
 313, 357, 377, 378, 464, 552
 Fatih Sultan Mehmet 184, 460
 Fatma Aliye Hanım 365
 Fazıl Ahmet Aykaç 241, 267
 Fecr-i Âtî encümeni 265, 267, 268
 Feridun Fikri Düşünsel 244
 Feridun Kandemir 115, 219, 314, 315,
 406, 552
 Fethiye Medresesi 350
 Fevzi Çakmak 206, 312
 Fevziye Kiraathanesi 384, 433, 572
 Feyzi Pirinççioğlu 243
Fidan Zehra 422
 Fikret Adil 24, 39, 216, 339, 340, 376,
 377, 382, 386, 388, 389, 390,
 537, 552
 Fikret Mualla 389

Fikri Tüzer 322
Finten 392
 Florinalı Nâzım 423, 552
 Florya Köşkü 234
 Franchet Desperey 184, 311
 Frederic Chopin 510
 Fuat Bulca 230
 Fuat Köprülü 241, 265, 268, 270, 272,
 313, 368, 369, 379, 380, 394, 552
 Fukaraperver Cemiyeti 126
 Furlani [Piyanist] 367

G

Galata Köprüsü 75
 Galip Demirer 237, 238, 552
 Galip Kemali Söylemezoğlu 75, 95, 167,
 180, 309, 537
 Gazi Osman Paşa 62, 451
Genç Kalemler 270, 271, 546
Gençlik ve Edebiyat Hatıraları 266, 331,
 346, 391, 464, 544
Genç Türk 305
Gerçek 324
 Göksu 9, 367, 464-469, 472, 473, 475,
 508, 509, 551, 566, 567, 569
Gördüklerim-Yaptıklarım 51, 56, 61, 67,
 68, 82, 118, 120, 130, 256, 264,
 535
Graziella 287
 Guy de Maupassant 287
 Gülhane Parkı 182, 204
Gülistan Harabeler 407

H

Haber 400, 521, 564
 Hacı Mahmut Efendi [Gidiş Müdürü]
 65, 76, 78
Hadisat 309-311
Hak 270, 272
Hâkimiyet-i Milliye 211, 562

- Hakkı Baha 394
 Hakkı Bey [Üsküdarlı] 385
 Hakkı Halit Bey 128
 Hakkı Karatekeli 327, 538
 Hakkı Sunat 175, 556
 Hakkı Süha Gezgin 148, 190, 359, 370, 395, 396, 423, 552, 553
 Hakkı Tahsin 274, 275, 371, 378, 384, 401, 421
 Haldun Taner 20, 538
 Halide Edip Adıvar 180, 374, 396, 428, 429, 485, 486, 538, 553
 Halide Nusret Zorlutuna 20, 21, 38, 167, 210, 538, 553
 Halil Aşiroğlu 190, 191, 553
 Halil Kut [Bey] 122, 570
 Halil Lütfi Dördüncü 418
 Halil Menteşe 174, 553
 Halil Nihat Boztepe 369, 380
 Halil Soyuer 390
 Halim Sabit Şibay 368, 553
 Halit Fahri Ozansoy 36, 96, 126, 186, 274, 275, 276, 300, 308, 312, 357, 369-372, 374-379, 383, 385, 391-393, 396, 401, 408, 413, 421, 431, 432, 482, 510, 535, 538, 553
 Halit Kaçar 75, 95, 526, 538
 Halit Ziya Uşaklıgil 48, 51, 56, 58, 69, 72, 76, 82, 100, 141, 144, 170, 255, 269, 283, 289, 330, 341, 342, 354, 361, 362, 369, 370, 377, 380, 384, 403, 404, 410, 453, 455-457, 459, 460, 464, 469, 480, 485, 496, 506, 513, 538, 553, 563, 568
 Hamamizade İhsan 370, 379, 380
 Hamdullah Suphi Tanrıöver 148, 213, 267, 395, 553
 Hamidiye Camii 294, 453
 Harabat 341, 342
 Harbiye Mektebi 79-81, 123, 220, 493, 494
 Hareket Ordusu 101, 104, 108-111, 527
 Hasan Âli Yücel 92, 222, 241, 322, 328, 338-440, 445, 446, 448, 449, 478, 488, 501, 510, 553, 554
 Hasan Âsaf 253
 Hasan Fahri Polat 196
 Hasan Fehmi Turgal 393, 394, 547
 Hasan İzzettin Dinamo 51
 Hasanoğlu Köy Enstitüsü 401
 Hasan Sükûti Tükel 38
 Hasene Ilgaz 176, 554
 Haşım Nahit Erbil 179, 395, 554
 Haşım Paşa [Maarif Nazırı] 93
Hatıralarım ve Müdafaa 21
Hatırladıklarım 22, 45, 46, 313, 325, 544
Hayal İçinde 259, 363
Hayat 337
Hayat-ı Muhayyel 257
 Haydarpaşa Çayırı 167, 265, 444
 Haydarpaşa Garı 520
 Hayri Efendi [Şeyhülislâm] 142
 Hazım Körmükçü 496, 554
Hekim Aşk 39
 Henri de Régnier 345
Henüz On Yedi Yaşında 410
 Heybeliada 343, 349
 Heybeliada Bahriye Mektebi 343
 Heybeli Bahriye Mektebi 203
 Hıdırellez 444-446, 448, 469, 530, 554
 Hıfzı Bey [Matbuat Müdürü] 292
 Hidayet Gülen 401, 402, 554
 Hikmet Dizdaroğlu 279
 Hikmet Feridun Es 382, 392, 554
 Hikmet Ilgaz 39
Hilal-i Ahmer 115, 337, 441
 Hilal Matbaası 266
 Hilmi Yücebaş 233, 234, 554
 Hilmi Ziya Ülken 373

Hisar 18, 390, 545
Hizmet 293, 295, 343, 408, 415
Hukuk u Beşer 305
Hür Memleket 305
 Hürriyet ve İtilaf Fırkası 134, 135, 347
Hürses 400
 Hüseyin Cahit Yalçın 51, 59, 69, 91, 92, 97, 98, 102-104, 111, 112, 116, 117, 133, 136, 138, 142, 148, 241, 253, 259, 261, 283, 301, 330, 363, 415, 480, 494, 495, 512, 513, 538, 549, 554-556
 Hüseyin Hilmi Paşa [Sadrazam] 104, 305
 Hüseyin Karaoyvat 118, 119
 Hüseyin [Kâzım] Kadri 72, 254, 330
 Hüseyin Ragıp Baydur 384
 Hüseyin Rahmi Gürpınar 484, 485, 492, 495, 538, 556
 Hüseyin Rıfat 288, 556
 Hüseyin Siret Özsever 499, 556
 Hüseyin Suat Yalçın 209, 556
 Hüseyin Uysal 41
 Hüseyinzade Ali 394
 Hüsnü Açıkşöz 230, 231
 Hüsnü Savaşçın 489, 496, 497, 556
Hüsn ü Şîr 270
 Hürev Bey [Sansür Müfettişi, Binbaşı] 310, 311
 Hürev Gerede 192, 193, 197, 221, 556, 563
 Hyde Park Oteli 84

I

II. Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları
 51

İ

İbnülemin Mahmut Kemal 374
 İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci 421,

422

İbrahim Alâeddin Gövsa 121, 181, 221, 265, 268, 295, 383, 423, 556, 557
 İbrahim Bey [Adliye Nazırı] 142
 İbrahim Cebecioğlu 194, 195, 557
 İbrahim Çallı 39, 376, 388
İbrahim Efendi Konağı 22, 23, 433, 437, 441, 504, 519, 542
 İbrahim Necmi Dilmen 239
 İbrahim Olgun 17, 35, 557
 İbrahim Tali Öngören 216
 İbrahim Temo 79, 84, 87, 95, 107, 108, 526, 538
İçtihad 371
 İhsan Raif Hanım 371, 384
 İhsan Sungu 233
 İkbâl Kiraathanesi 335, 380, 381
İkdam 111, 262, 296, 305, 309, 313, 332, 347, 357, 387, 417
İki Yanda 412, 413
İleri 308, 315-317
 İlhami Safa 315-317
 İlhan Geçer 390, 557
İnanç 155-163, 427, 547, 561
 İshak Sükûti 75, 86
 İshak Rafet 394
 İsmail Canbulat 108
 İsmail Cenani Bey 421
 İsmail Galip Arcan 496, 557
 İsmail Habip Sevik 78, 370, 557
 İsmail Hakkı Paşa 171, 173, 174, 553
 İsmail Hakkı Uzunçarşılı 394
 İsmail Hami Danişmend 373, 374, 376, 391
 İsmail Müştak Mayakon 25, 55, 285, 451, 526, 539
 İsmail Safa 256, 260-363, 470, 480, 551
 İsmail Şükrü Efendi 201, 557
 İsmail Zühtü 393
 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu 383, 386
 İsmet Efendi [Meddah] 383

- İsmet İnönü 204, 246, 283, 321, 325,
329, 366, 374, 529
- İsmet Kür 38
- İstanbul Birahanesi 386
- İstanbul Hükümeti 199, 201, 307-309,
311-315, 318
- İstanbul Pastanesi 390
- İstiklal Caddesi 322, 336
- İstiklal Harbinde Olaylar* 27, 188, 543
- İstiklal Savaşı Hatıratı* 28
- İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti 101
- İttihat ve Terakki 75, 80-84, 87-90, 92,
94, 95, 97, 101-105, 107, 108,
110, 116, 117, 119, 121, 129, 133,
135-139, 143-145, 153, 164, 170-
174, 206, 208, 269-272, 299, 300-
307, 330, 331, 347, 371, 394, 395,
397, 398, 408, 452, 494, 512, 526,
527, 529, 539-541, 558, 568, 571
- İttihat ve Terakki İdadisi 271
- İzlanda Balıkçısı* 286, 287
- İzmir'den Bursa'ya* 404
- İzmir Kız Öğretmen Lisesi 511
- İzmirli İsmail Hakkı 367
- İzmir Sultanisi 345
- İzzet Melih Devrim 267
- İzzettin Çalışlar 28
- J**
- Jacques* 288
- Je Sais Tout* 299
- K**
- Kabaağaçlı 177-179, 182, 307, 313, 536
- Kadıköy Rum Kilisesi 186
- Kadri Raşit Anday 79, 299, 539
- Kâğıthane Tepesi 469, 470, 509
- Kahveler Kitabı* 376, 542
- Kalbimiz* 287
- Kalem* 306
- Kâmil Bey [Şifre Kâtibi] 76
- Kâmil Paşa [Sadrazam] 127, 129, 132,
527
- Kâmil Rıza 211
- Kâmil Yazgıç 77, 164, 165, 285, 364,
365, 402, 403, 452, 503, 539, 557
- Kanlıca Körfezi 472, 475, 508
- Kapalı Çarşı 102, 507
- Karagöz* 302, 303
- Kayışdağı 477-479, 550, 559, 567
- Kâzım Dirik 192, 193, 557
- Kâzım Karabekir 139, 140, 142-144,
195, 196, 243-246, 539, 549
- Kâzım Nami Duru 79, 89, 95, 172, 209,
212, 218, 271, 301, 371, 394,
395, 397, 398, 446, 485, 493,
494, 526, 539, 557, 558
- Keçecizade Fuat Paşa 430
- Kefaret* 421
- Kehkeşan* 275, 420
- Kel Hasan [Efendi] 432, 433, 466
- Kemalettin Birsen 321
- Kemalettin Kamu 372
- Kemalettin Şükrü 382
- Kemal'in Lokantası 210
- Kemal Koçer 203, 539
- Kemal Ragıp Enson 206
- Kemani Tatyos Efendi 475
- Kemençeci Vasilaki 384
- Kenan Hulusi Koray 277
- Kılıçzade Hakkı 371
- Kırık Hayatlar* 289, 290, 408, 415
- Kırk Yıl* 48, 51, 72, 76, 82, 100, 255, 269,
283, 330, 342, 354, 362, 377,
384, 403, 410, 464, 469, 480,
496, 513, 538
- Köy Hekimi* 418
- Kuleli Askeri Tıbbiyesi 79
- Kut'ül Amare 156-159, 537
- Küçük İsmail 466

Küllük Kahvesi 379, 380

L

Lale Devri 469

Lamartine 287

La Petite Bossue 422

La Revolution 288

Lebon Pastanesi 336, 355, 464

Lem'i Atlı 383, 384, 539

Lisan-ı Ahali 304

Londra Birahanesi 386, 387

Lûgat-ı Naci 16

Lüsyen Hanım 374, 411, 419, 422, 507, 509

M

Madam Krizantem 287

Mahir İz 305, 341, 348, 349, 539

Mahir Sait Pekmen 80, 81, 559

Mahmut Esat Bozkurt 248

Mahmut Makal 41

Mahmut Muhtar Paşa 119, 120, 540

Mahmut Nedim Bey [Yemen Valisi] 112-115

Mahmut Nedim Soydan 398

Mahmut Özey 41

Mahmut Paşa [Çürüksulu] 139, 142

Mahmut Şevket Paşa 7, 25, 101, 109, 113, 129, 133-135, 137, 138, 306, 381, 527

Mahmut Yesari 185, 186, 375, 382, 385-387, 393, 406, 418-422, 479, 540, 559, 560

Maşer 413

Mai ve Siyah 263, 414, 415

Makber 408, 411

Malik Aksel 166, 187, 390, 432, 433, 437, 439, 450, 505, 510, 540

Malta Hatıraları 35

Malta Köşkü 55

Malumat 253, 332, 333, 383

Manifeste du Surrealisme 281

Mantika Palas 194

Mardik'in Meyhanesi 386

Mardiros Minakyan 428, 433

Markopaşa 321, 324-327

Marmarada Bir Ada 21, 44, 321, 542

Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri 49

Matbuat Hatıralarım 51, 100, 104, 106, 111, 121, 126, 135, 175, 254, 269, 288, 299, 306, 332, 505, 515, 535

Mazhar Müfit Kansu 22, 195, 196, 198, 204, 206, 208, 226, 228, 540

Mecdi Sadreddin 482

Mecid Efendi 392

Meclis-i Âyan 106, 367

Meclis-i Mebusan 82, 101-105, 108, 200, 204, 208, 305

Medet 326

Mehmet Âkif Ersoy 201, 540

Mehmet Ali Aynî 288, 365, 366, 540

Mehmet Ali Paşa [Âmedci] 430

Mehmet Başaran 41

Mehmet Behçet Yazar 267

Mehmet Cavid Bey [Maliye Nazırı] 142

Mehmet Çınarlı 390

Mehmetçikle Otuz Yıl 39

Mehmet Emin Erişirgil 235, 348

Mehmet Emin Yurdakul 148, 396

Mehmet Kaplan 27, 49, 333, 540

Mehmet Kemal 23, 40, 51, 335, 381, 405, 540

Mehmet Rauf 255-257, 341, 343, 363, 393, 403, 463, 464, 480

Mehmet Reşad [Sultan] 25, 67, 69, 72, 73, 101, 109, 110, 117, 129, 148, 149, 155, 167, 453, 455, 456, 458, 460

Mehmet Tahir Efendi 253, 386, 387

- Mehmet Tahir Olgun 49
 Mekteb-i Hukuk 264, 307
 Mekteb-i Müllkiye 59, 81, 253, 256, 348
 Mekteb-i Sultanî 122, 123, 197, 198,
 254, 278, 331, 335, 344, 350,
 364, 488, 494, 496
Mektep 254, 285, 294
 Melih Cevdet Anday 351, 352, 405, 560
 Memduh Şevket Esendal 394
Memleketimden İnsan Manzaraları 406
Mensur Şiirler 415
 Mersin Efendi'nin Kiraathanesi 383
 Meserret Kiraathanesi 381, 382, 571
Meşale 277, 280
Meşrutiyet 304
 Meşrutiyet, II. 26, 76, 82, 86, 88, 89, 91-
 96, 98-103, 107, 112, 120, 126,
 261, 265, 266, 282, 288, 290,
 295, 300, 305, 307, 330, 348,
 383, 398, 452, 509, 526, 529, 543
Meşveret 86, 299
 Metin Kayahan Özgül 13, 16, 20, 27, 30,
 42, 540
 Mevlanzade Rifat 101, 103, 111
Meyhanede Hanımlar 405, 538
Mezardan Sesler 408, 415
 Mısır Çarşısı 428
 Millî Mücadele 47, 175, 177, 180, 186-
 188, 191, 194-196, 199- 206,
 208, 209, 212, 219, 231, 238,
 307, 309, 311-318, 348, 349, 392,
 409, 494, 526, 528, 529, 540,
 545, 557, 560
Minelbab İlelmihrab 21, 45, 307, 346,
 542
 Mitat Enç 33, 540
 Mithat Cemal Kuntay 377
 Mithat Paşa 70, 87, 150, 170, 409
Mizan 107
 Mizancı Murad 107, 108, 111, 305, 570
 Mondros Mütarekesi 177, 185, 191,
 200, 208, 225
Mor Salkımlı Ev 429, 485, 486, 538
 M. Razi Yalkın 47
Muahede 305
Muallakati Seb'a 349
 Muallim Naci 385
 Muammer Lütfi 277-279
Muhadarat 297
 Muhiddin Raif Yengin 385, 560
 Muhiddin Üstündağ 234
 Muhittin Birgen 142, 143, 152, 153, 164,
 167, 169, 171, 172, 206, 511,
 512, 514, 540
 Muhtar Fehmi Enata 321-323, 560
 Muhtar Halit Bey 343
Muhtarımın Son Yaprakları 343
 Murad [II., Sultan] 286
 Murad [V., Sultan] 72, 83, 285, 288
 Muhtar Körükçü 41
Musavver Mâlûmat 333
 Mustafa Âsım Efendi 98
 Mustafa Cicibay 58
 Mustafa Kemal Atatürk 191, 212, 214,
 216, 219, 221, 222, 224, 228,
 245, 540
 Mustafa Namık 265
 Mustafa Necati Bey [Maarif Vekili] 233
 Mustafa Özeren 233, 234
 Mustafa Reşat Mimaroglu 475, 481
 Mustafa Selim [İmce] 230
 Mustafa Şekip Tunç 373, 383
 Mustafa Uslu 16, 571
 Mustafa Zihni Paşa [Babanzade] 366,
 430
 Mutasarrıf Ethem Bey 193
 Muzaffer Göker 236, 237, 560
 Muzaffer Sezer 39
Mücadele 305
 Mücib Bey [Divan-ı Muhasebat Reisle-

rinden] 430
 Müfit Ratip 265-267
 Mühendishane-i Berr-i Hümayun 461,
 468, 492
 Münevver Ayaşlı 374, 540
 Münif Paşa [Erkânıharp Mirlivası] 74
 Münim Mustafa 27, 146-148, 153, 165,
 540
 Münir Süleyman Çapanoğlu 302, 303,
 385, 435, 437, 501, 508, 560

N

Naci Sadullah 340, 416-420, 560, 561
Nadide 415
 Nadir Ağa [Haremağası] 58, 451
 Nafi Atuf Kansu 384, 550
 Nahit Sırrı Örik 39, 40, 540, 561
 Naim Tirali 40, 561
 Namdar Rahmi Karatay 241
 Namık İsmail [Ressam] 316
 Namık Kemal 79, 247, 256, 341, 342,
 383, 409, 509, 561
Nasıl Oldu 397, 398
 Nâsır Bey [Beylikçi] 430
 Nasrullah Camii 202
 Nâyîler 8, 274-277, 571
 Nâzım Hikmet 22, 46, 49, 50, 266, 274,
 275, 372, 375, 380, 382, 406,
 418, 482, 540, 541, 544, 561, 571
Nâzım Hikmet'in Son Yılları 22, 46, 544
Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl 22
 Nâzım Hikmet Polat 13, 49, 266, 274,
 275, 540, 541, 571
 Nâzım Paşa [Harbiye Nazırı] 117, 130,
 306, 527
 Necati Cumalı 24, 25, 561
 Necip Ali Küçükka 427, 561
 Necip Fazıl Kısakürek 327, 328, 335,
 338, 339, 374, 386, 390, 407,
 538, 541, 561

Necip Melhame Paşa 85
 Necmeddin Kemali Bey 75
 Necmeddin Molla Kocataş 85
 Necmeddin Sadık Sadak 369
Nedim 308, 312, 375, 393, 422
Nemide 410
Nesteren 413
 Neyzen Tevfik 350, 540, 560, 562
 Nezihe Araz 501, 562
 Nezihe Muhittin 467, 468, 562
 Nigâr Hanım 365-367, 465, 466, 468,
 469, 475, 476, 545, 551
 Nihat Sezai Güran 115, 116
 Niyazi Bey [Resneli] 88, 89
 Nizameddin Delilbaşı 65, 74, 541
 Nizameddin Nazif 125, 211, 382, 417,
 418, 541, 561, 562
Nur Baba 378, 396
 Nureddin Paşa 157, 158, 473, 519
 Nurettin Artam 376
 Nuri Conker 230, 238
 Nuri Killigil 115
 Nurullah Ataç 274, 337, 380
 Nurullah Çetin 13, 16, 28, 29, 36, 541

O

Ocaklılar 398
 Oğuzhan Murat Öztürk 145, 218
 Oksan Efendi 142
 Oktay Akbal 24, 25, 36, 360, 377, 541,
 561, 562
 Oktay Rifat 280-282, 351, 352, 562
 Olimpos Palas 94, 97, 271
 Orhan Kemal 22, 360, 361, 406, 562
 Orhan Okay 15, 32, 34, 300, 306, 337,
 347, 541, 571
 Orhan Seyfi Orhon 273, 313, 369, 370,
 380, 381, 383, 563
 Orhan Veli Kanık 40, 280-282, 351, 352,
 382, 405, 560, 562

Ortaköy İskelesi 473
 Osman Atilla 390
 Osman Atlı 193, 194
 Osman Cemal Kaygılı 400, 563
 Osman Nuri Ergin 234
 Osman Yalçın 41
Osmanlı 75
Otuz Beş Yaş 351, 405
O ve Ben 327, 328, 338, 407, 541

Ö

Öğüt 314, 315
Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil 20, 538
 Ömer Faruk Huyugüzel 408, 410
 Ömer Faruk Toprak 40, 51, 321, 541
 Ömer Rıza Doğrul 201, 419
 Ömer Seyfeddin 270, 271, 273, 313, 369, 372, 373, 375, 380, 394, 411, 412
 Özbekler Tekkesi 204, 205, 571
 Özen Pastanesi 281

P

Papazın Bağı 387
Para 339
 Paşa Kâzım 494, 541
 Paul Verlaine 276
 Petrograd Pastanesi 389
 Peyami Safa 22, 39, 50, 329, 337-339, 358, 373, 376, 382, 386, 388, 389, 413, 543, 548, 563
Peyami Safa ile 25 Yıl 22
 Pierre Loti 191, 287
Piyale 357, 376
Politikada 45 Yıl 21, 244, 247, 250, 544
Portreler 36, 190, 288, 333, 347, 359, 369, 370, 372, 380, 393, 395, 396, 423, 543, 544, 552, 553, 556
 Prens Lütfullah 84

Prens Sabahattin 84, 88, 95, 97, 101, 111

Q

Quatre Vingt Treize 288

R

Ragıp Hulusi Özdem 233
 Rasim Haşmet 265, 270
 Rasim Us 400, 401
 Rauf Orbay 197, 200, 244, 245
 Rauf Yekta Bey 78
 Raymond Radiguet 281
 Rezaizade Mahmut Ekrem 289, 361
 Refet Bele 243, 244
 Refi Cevad Ulunay 99, 428, 563
 Refik Ahmet Sevengil 394
 Refik Halit Karay 21, 45, 129, 136, 267, 303, 306, 307, 346, 347, 394, 427, 428, 435, 452, 457, 508, 518, 520, 521, 542, 563, 564, 571
 Refik Saydam 192, 322
 Reji İdaresi 393, 434, 464, 480, 513
 Remy de Gourmont 345
 Remzi Oğuz Arık 175, 189, 190, 564
 Reşat Feyzi Yüzüncü 265, 482, 483, 509, 564
 Reşat Nuri Güntekin 37, 313, 492, 564
 Reşid Galip 238
 Reşid Halid Gönç 383, 384, 440, 565
 Reşit Âkif Paşa 366
 Reşit Galip Baydur 236
 Reşit Mümtaz Paşa 66, 74, 77, 463
 Reşit Paşa [Sivas Valisi] 197
 Reşit Sadı Bey [Londra Sefareti Başkâti-bi] 84
 Reşit Saffet 393
 Rıfat Paşa [Maliye Nazırı] 124
 Rıza Nur 299, 565
 Rıza Polat Akkoyunlu 390
 Rıza Tevfik Bölükbaşı 131, 132, 134,

178, 184, 526, 565
 Robert Koleji 509
Roman Gibi 38, 108, 243, 244, 269, 303, 513, 536
 Romanya 79, 84, 107, 145, 166, 319, 400, 526, 538
 Ruhi Balkan 75, 83, 408, 409, 537
 Ruşen Eşref Ünaydın 22, 45, 93, 215, 217, 227, 239, 313, 336, 364, 374, 465, 473, 518, 542, 565
Rübâb 274, 275, 277, 375, 393
 Rüstem Paşa [Bahriye Feriki] 130

S

Sabah 258, 262, 287, 296, 297, 305, 332, 387
 Sabahattin Ali 324, 325, 327, 390
 Sabiha Sertel 38, 324
 Sabit Şağiroğlu 244
 Sabri Esat Siyavuşgil 277, 278, 566
Sada-yı Millet 305
 Sadrettin Celal Antel 265
 Sadri Ertem 206, 241, 382, 390
 Sadri Maksudi Arsal 236, 239
Safahat 202, 205, 275, 277, 349, 350, 377, 409, 411, 540, 549, 571
Safahat-ı Şiir ve Fikir 275, 277, 571
 Safveti Ziya 257, 409, 464, 469
 Said Halim Paşa 135, 139-143, 302
 Sait Faik Abasıyanık 360
 Sait Hikmet 478
 Salâhaddin Feyzi 478
 Salâhaddin Güngör 119, 121, 152, 192, 207, 208, 222, 310, 313, 314, 542, 558, 566
 Salâh Birsell 32, 43, 336, 337, 360, 361, 376, 389, 542, 566
 Salah Cimcoz 480
 Salih Bozok 206, 207, 222, 238, 242, 246
 Salih Zeki Bey 375, 376, 396

Samet Ağaoğlu 21, 24, 36, 44, 243-245, 320, 321, 340, 341, 373, 390, 542, 566
 Samiha Ayverdi 22, 23, 432, 433, 437, 441-444, 448, 469, 477, 503, 504, 519, 542
 Samih Rifat 239-241, 261
 Sami Karayel 315-317, 514, 559
 Sami Paşazade Sezai 288, 371, 374, 377, 391, 466
 Sarafim Efendi Kiraathanesi 382, 383
Sardanapaal 419
 Sarol Taber 354
 Satı Bey 333, 334
Sefile 289, 410
 Selahattin Enis 274, 371, 372, 384, 385, 393
Selâmet-i Umumiye 303
 Selami İzzet Sedes 411, 412, 566
 Selim Nüzhet Gerçek 355
 Selim Rifki 393
 Selim Sırrı Tarcan 92, 93, 367, 461, 469, 489, 493, 511, 526, 542, 565, 566
 Seniha Gökseloğlu 368, 369, 566
Serab-ı Ömrüm 408
 Serbest Cumhuriyet Fırkası 213, 217, 222, 245, 247, 248, 250, 529, 536
Serbest Fırka Hatıraları 21, 217, 246, 248, 535
Serbestî 101, 103, 305
 Sermet Muhtar Alus 70, 383, 428, 432-434, 450, 465, 478, 566, 567
Servet-i Fünun 100, 106, 253-259, 261-263, 267, 268, 275, 278, 288, 290, 292, 293, 329, 330, 332, 333, 343, 356, 361, 383, 403, 404, 480, 553, 556
Sesimiz 352
 Sevr Antlaşması 314, 570
 Seyit Özege 184

Sırat-ı Müstakim 348, 367
 Sirkeci Garı 385
 Sivas Kongresi 197-200, 226, 316
Siyah Örtü 39
Son Posta 76, 77, 203, 288, 312, 363, 399,
 400, 416, 550, 556, 562, 565, 567
Strasburg Hatıraları 24
 Suat Derviş 340, 398-400, 567, 568
 Suat Tenik 323
Sultanın Karıları 400
 Sultan Murad Camii 486
 Suphi Nuri İleri 308, 315, 316, 320, 321,
 355, 567
 Süleyman Askerî Bey 155-157
 Süleyman Bustanî Efendi 139
 Süleyman Elbistani 142
 Süleyman Nazif 156, 191, 254, 272, 309,
 310, 333, 334, 355, 356, 362, 367,
 371, 374, 376, 377, 385, 388,
 391, 392, 421, 464, 544, 551, 552
 Süleyman Nesip 256, 272, 391, 463
 Süleyman Sabri 478
 Süleyman Sami [Böcüoğlu] 521
 Süleyman Sudi Bey 104
 Süleyman Şefik Paşa 86
 Süleyman Şevket 370
 Süleyman Tevfik Özzorluoğlu 126, 288,
 383, 543
 Süreyya Gürsu 26, 568
 Süreyya İlmen 182, 186, 187, 441, 543
 Süreyya Yiğit 197
Sürtük 406

Ş

Şahabeddin Süleyman 265-267, 270,
 274-277, 345, 371-373, 384, 385,
 391-393, 540, 553
Şair Dostlarım 24, 36, 360, 377, 541, 562
 Şair Eşref 385
Şark Yıldızı 39

Şefik Yürekli 79, 80, 559
 Şehzadebaşı 104, 128, 278, 366, 384,
 403, 428, 432-434, 436, 448, 482
 Şeker Ahmet Paşa [Ressam] 367
 Şemseddin Sami 15
 Şemsettin Kutlu 48, 370, 538, 568
 Şemsi Paşa 88-90
 Şemsü'l-Maârif 456
 Şerefettin Yaltkaya 394
 Şevket Özençin 224
 Şevket Soğucalı 27, 188, 206, 543
 Şeyda Efendi [Garamîzade] 473
 Şifa Bahçesi 479, 559
Şîr-i Kamer 344
 Şirket-i Hayriye 517
 Ştaynburg Birahanesi 385, 386
Şûra-yı Ümmet 87
Şükran 99, 572
 Şükrü Bey [Maarif Nazırı] 142
 Şükrü Boztepe 411, 568
 Şükrü Kaya 319
 Şükrü Yeşilpınar 500, 503, 504, 568
 Şükufe Nihal 373, 568

T

Tahir Çelebi 231
 Tahir Kenan 365
 Tahir Nadi 379, 380, 385
 Tahirü'l-Mevlevî, bkz. Mehmet Tahir
 Olgun 49, 278, 349
Tahrib-i Harabat 341, 342
 Tahsin Nahit 70, 264-267, 295, 378, 478
 Tahsin Paşa [Mabeyn Başkâtibi] 61, 451
 Taksim Bahçesi 9, 388, 461-464, 572
 Taksim Kışlası 124
 Talat Muşkara 272
 Talat Paşa 21, 104, 118, 129, 131, 133,
 134, 137, 138, 140-142, 144, 149,
 172, 173, 300-302, 307, 368, 394,
 527, 528, 543, 556

Talimhane Meydanı 124
 Talip Apaydın 41
 Tamburi Cemil Bey 78, 474
 Tamburi Fahri 317, 387
Tan 324, 387, 417
Tanın 300, 301, 324, 330, 331, 423
Tarık 411
 Tarık Mümtaz Göztepe 185, 308, 568
Tarih-i Edebi-i Âlem 288
 Tasvir 301
Tasvir-i Efkâr 314, 372
 Taşhan 229, 390
 Taşkılla Hapishanesi 80, 81
 Taşnaksütyun Cemiyeti 88
 Tatar Osman Paşa 89
Tempo 399
Tenkid 303
 Tepebaşı Bahçesi 356, 404, 461-464,
 509, 572
 Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu 421
 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 243,
 245, 529
Tercüman-ı Hakikat 296
 Teşvikiye Sağlık Yurdu 411
 Tevfik Fikret 48, 70, 254-257, 259-262,
 269, 329-334, 343, 352, 354,
 362-364, 403, 423, 463, 475, 480,
 509, 540, 542, 557, 570
 Tevfik Lâmi Bey 366
 Tevfik Meral 175, 176
 Tevfik Nevzat 293
 Tevfik Rüştü 233
 Tevfik Sedat 270
 Tokatlıyan Oteli 272, 390-392
 Topal İsmail Hakkı Paşa 174, 553
 Trablusgarp Savaşı 112-114, 116, 527,
 538
Turan 302
 Turan Karataş 17, 29, 543
 Turhan Tan 420, 427, 433, 434, 559, 561

Türkçülüğün Esasları 373
 Türk Dili Tetkik Cemiyeti 239-241, 542
 Türk Dil Kurumu 45, 239, 240, 542
 Türkiye Büyük Millet Meclisi 200, 201,
 208, 570
Türkiye'de Tiyatro Kavgası 23, 536
 Türk Ocağı 188, 221, 230, 233, 237, 270,
 273, 335, 394-396, 398, 512, 545,
 551, 558
Türk Tarihinin Ana Hatları 237, 543
 Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti 236, 237,
 239
 Türk Tarih Kurumu 104, 109, 113, 118,
 134, 149, 167, 195, 196, 198,
 199, 202, 204, 206, 208, 226,
 228, 236, 364, 460, 465, 473,
 518, 536-540, 542, 543, 545
Türk Yurdu 41, 179, 213, 272, 273, 368,
 369, 370, 373, 394, 395, 475,
 512, 545, 553, 554, 566

U

Ubeydullah Efendi 260, 480, 556
 Udi Nevres 479
 Ulvi Olgaç 99-103, 111, 568, 569

Ü

Ülkü 41, 229, 254, 261, 343, 384, 402,
 410, 417, 507, 544, 546, 550, 554

V

Vahideddin [Sultan] 183, 200, 314, 315,
 318, 459, 460
Vakit 303, 311, 312, 365, 374, 384, 385,
 411, 419, 422
 Valâ Nureddin 50, 372, 380, 382, 412,
 543
Varlık 278-281, 351, 390, 391, 405, 408
 Vasfi Mahir Kocatürk 277, 569
 Vasıf Çınay 398

- Vatan* 115, 165, 174, 223, 224, 297, 350, 394, 428
- Vecdi Bürün 22, 50
- Vedat Nedim Tör 319, 396, 543, 569
- Veled Çelebi İzbudak 155, 206, 232, 286, 365, 498, 541, 543
- Velid Ebuzziya 301
- Victor Hugo 288
- Volkan* 101, 107
- Y**
- Yahya Kemal Beyatlı 43, 333, 347, 369, 374, 377, 396, 486, 490, 511, 543
- Yahya Saim 274, 378
- Yakup Cemil 129, 131
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu 21, 178, 221, 244, 247, 250, 266, 268, 308, 313, 331, 335, 391, 396, 464, 543, 544, 569
- Yakup Salih 274, 393
- Yarın* 309
- Yarısı Roman* 38
- Yaşar Nabi Nayır 277, 278, 569
- Yedi Meşale* 277-280, 375, 554
- Yeditepe* 41
- Yekta Efendi Ailesi* 418
- Yeni Gazete* 111, 148, 246, 305, 565
- Yenigün* 209, 274, 315, 385, 406, 419, 422, 552, 553, 559
- Yeniköy 141, 317, 362, 468, 472, 473, 475
- Yeni Mecmua* 190, 202, 238, 242, 267, 272, 293, 340, 359, 370, 394-396, 417-420, 422, 423, 552, 553, 559-564, 566
- Yeni Sabah* 80, 81, 121, 131, 132, 134, 178, 184, 185, 190, 191, 254, 308, 324, 362, 400, 408, 475, 490, 491, 517, 544, 549-551, 553, 559, 563, 565, 568
- Yeni Ses* 305, 313
- Yenişehirli Avni Bey 385
- Yeni Ufuklar* 41
- Yervant'ın Bahçesi 387
- Yeşilköy 94, 106, 108, 128, 369, 370
- Yıldız Cami 86
- Yıldız Sarayı 56-59, 61-63, 65, 66, 69, 72, 75-77, 83, 85, 88, 90, 93, 94, 97, 98, 102, 110, 183, 261, 285, 286, 314, 365, 446, 452-458, 460, 461, 488
- Yusuf Akçura 239, 273, 394
- Yusuf Kemal Bey 228
- Yusuf Razi 391, 444, 494, 569
- Yusuf Ziya Ortaç 36, 273, 277, 280, 302, 313, 357, 369, 371, 372, 380, 393, 421, 487, 488, 544, 569
- Yusuf Ziya Özer 237, 569
- Yuşa Tepesi 473, 479, 480
- Yücel* 41, 194, 195, 201, 218, 221, 225, 227, 238
- Yüzbaşı Selahattin'in Romanı* 38
- Z**
- Zaman* 235, 301
- Zekai Gülcan 231
- Zekeriya Sertel 22, 45, 46, 50, 302, 313, 319, 321, 324, 325, 544
- Zekiye Sultan 431, 473
- Zilâl* 288
- Ziya Gökalp 179, 270-274, 302, 368, 369, 373, 394, 395, 546, 551-554, 558, 563
- Ziya Kutnak 203, 565
- Ziya Osman Saba 277, 278, 329, 350, 351, 375, 405, 569
- Ziya Paşa [Şair] 79, 128, 341
- Ziya Paşa [Evkaf Nazırı] 130
- Ziya Şakir 265, 304
- Ziya'ya Mektuplar* 351, 536
- Zonaro 367
- Zülfü Tiğrel 243